

T. C.
GENELKURMAY ASKERİ TARİH VE STRATEJİK
ETÜT BAŞKANLIĞI TÜRK ASKER BÜYÜKLERİ
VE ZAFERLERİ SERİSİ NO : 6

Gnkur. ATASE ve Dent.
Bşk. Kütüphanesi

Kayıt No : 023451

Yer No : 21/1050

Kopya No : 2

Geliş Tarihi:

**GAZİ OSMAN PAŞA
VE
PLEVNE SAVUNMASI**

**Gazi Osman Paşa'nın Plevne
Savunması ve Türk Askerinin
Kahramanlık Destanı**

GENELKURMAY ATASE BAŞKANLIĞI KÜTÜPHANESİ

A N K A R A
Gnkur. Basımevi
1982

Ö N S Ö Z

Tarihi, zaferlerle dolu Türk Ulusu ve o yüce Ulus'un özü olan Türk Silahlı Kuvvetlerinin bağrından çıkmış Dünyaca bilinen Büyük Askerler saymakla bitmez. Yüzyıllardan beri dünyaya uygarlık taşımış, adalet örnekleri vermiş asil Türk Ulusu'nun Tarih sayfalarındaki zaferleri ve yetiştirdiği büyük komutanlar, başta Türk gençliği olmak üzere, tüm insanlığa örnek olacak niteliktedirler.

Bu kitapta yer alan Gazi Osman Paşa, daha savaş devam ederken ve dövüştüğü muharebe alanında silahların namlularından henüz dumanlar çıkmakta iken, aman dedirttiği düşmanın en büyük komutanlarından ve Devlet Başkanı'ndan saygı görmüş, Dünya Basını'nın birinci sayfalarında yer almış bir Türk Komutanı'dır.

İşte, Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı bu konuda yayınladığı kitaplardan bir yenisi olan bu eserle ünlü bir Türk Asker Büyüğü'nü ve O'nun adıyla kaynaşmış Plevne Müdafaası'nı okuyuculara sunmakla önemli bir görevi yerine getirdiği kanısındadır.

Bilimsel olmak iddiasını taşımayan bu eser, daha çok, bu harekâta bizzat tanık olup Osman Paşa'nın çok yakınında bulunmuş yabancı asker yazarların anılarından yararlanarak hazırlanmış ve Türk tarihinde seçkin bir yer tutan Plevne Savunması ve O'nun yaratıcısı Gazi Osman Paşa'yı geniş halk kitlelerine tanıtmayı amaçlamıştır.

Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı yetkili kurullarınca da incelenen bu kitap, Tarih Yazarı Emekli Tuğgeneral Hamdi ERTUNA'nın değerli emek ve çabaları sonucunda yazılmıştır.

Safter NECİOĞLU

Hv. Korgeneral

As. T. ve Str. E. Bşk.

İ Ç İ N D E K İ L E R

	<u>Sayfa</u>
ÖNSÖZ	I
İÇİNDEKİLER	III
GİRİŞ	5

A. GAZİ OSMAN PAŞA (PLEVNE KAHRAMANI)

1. Gazi Osman Paşa'nın Biyog- rafisi	9
2. Gazi Osman Paşa'nın Plevne Öncesi Başarıları	19
3. Osman Paşa Sırplar Karşısın- da	21

B. GAZİ OSMAN PAŞA'NIN PLEVNE SAVUNMASI VE TÜRK ASKERİNİN KAHRAMANLIK DES- TANI	26
--	----

1. 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'nde Avrupa Kitası'ndaki Savaş Bölgesi, Plevne Çevresi, Plevne Kasabası ve Plevne Tahkimatı	27
a. Avrupa Kitası'ndaki Savaş Bölgesi	27
b. Plevne Çevresi ve Plevne Kasabası	31
c. Plevne Tahkimatı	35
2. 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'nin Başlaması ve Gazi Osman Paşa'nın Plevne Müdafaası	40
a. 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'nin Başlaması	40
b. Gazi Osman Paşa'nın Plevne Müdafaası	43
(1) Birinci Plevne Muharebesi (20 Temmuz 1877)	46
(2) İkinci Plevne Muharebesi ve Padişah'ın Osman Paşa'ya Teşekkürü, Kılıç Hediye Etmesi (30 Temmuz 1877)	50

	<u>Sayfa</u>
(3) Üçüncü Plevne Muharebesi (7-12 Eylül 1877)	55
(a) Osman Paşa'ya Gazilik Ün- vanının Verilmesi	59
(b) Avrupa'daki Rus Orduları Başkomutanı Nicola'nın Osman Pa- şa'ya Mektubu	66
(c) Gazi Osman Paşa'nın Rus Başkomutanı Nicola'ya Cevabı	68
(4) Huruç (Çıkış) Harekâtı ve- ya Dördüncü Plevne Muharebesi	73
(a) Huruç (Çıkış) Kararının Alınması	73
(b) Huruç (Çıkış) Harekâtı ve- ya Dördüncü Plevne Muharebesi (10 Aralık 1877)	76
c. Teslim ve Son	88
(1) Çar Aleksandr İle Gazi Os- man Paşa'nın Karşılaşması	91
(2) Son	93
(3) Plevne'deki Türk Askeri'nin Rus Gözüyle Tasviri	95

C. GAZİ OSMAN PAŞA'NIN İSTANBUL'A DÖNÜŞÜ VE BUNDAN SONRAKİ YAŞAMI 96

1. Gazi Osman Paşa'nın İstanbul'a dönüşü 96

2. Gazi Osman Paşa'nın Son Günleri ve Ölümü 97

YARARLANILAN KAYNAKLAR 101

KROKİLER.....

Gazi Osman Paşa

PLEVNE MARŞI [1]

TUNA NEHRİ AKMAM DİYOR
ETRAFI MI YIKMAM DİYOR
ŞANI BÜYÜK OSMAN PAŞA
PLEVNE'DEN ÇIKMAM DİYOR

KARADENİZ AKMAM DEDİ
BEN TUNA'YA BAKMAM DEDİ
YÜZBİN KAZAK GELMİŞ OLSA
OSMAN PAŞA KORKMAM DEDİ

KILICINI VURDU TAŞA
TAŞ YARILDI BAŞTANBAŞA
ÜNÜ BÜYÜK OSMAN PAŞA
ASKERİNLE BİNLER YAŞA

.....
.....
.....

[1] ÜNGÖR, Ethem; TÜRK Marşları, Ankara, Türk Kültür Araştırma Enstitüsü, 1966, s. 176.

1. *Phragmites australis* (Cav.) Trin. ex Steud.

Pleuro Barn

Beste : Mehmet Ali bey

1000-11000

1951-1952

TV SA KTH DI AN NAM DI YOR IT SA FI DI YOR NAM DI YOR

姓 名 _____ **年 龄** _____ **性 别** _____ **职 务** _____ **单 位** _____

1. Будеши ли да се венчаеш со својот сопруг (10)
 2. Будеши ли да се венчаеш со својот сопруг (10)

G İ R İ Ş

ATATÜRK Söylev ve Demeçlerinde, "Bir Ordu'nun değeri, subay ve Komuta heyeti'nin değeriyle ölçülür..." demektedir. İşte, bu kitapta sunulan Gazi Osman Paşa, en küçük rütbelelerinde ve yükseldiği en önemli rütbe ve komuta düzeylerinde daima kendisine saygı ve güven sağlamış; en çetin savaşlarda, ünü vatan sınırlarının dışına taşıcak kadar, komutanlık hüneri göstermiş bir kimsedir. Osman Paşa'nın verdiği emirlerin eksiksiz uygulanmasında gösterdiği takip yeteneği, bütün komutanların aynı şekilde davranmalarına örnek teşkil etmiştir.

Gayretleriyle ve kahramanlığıyla kazandığı rütbe makamların önemini ve kutsallığını daima düşünmüş, sorumluluk yüklerinin çok ağır olduğunu bir an bile gözünden uzak tutmamıştır. Daima düşündüğü şey, astlarından daha yüksek bilgiye sahip olmak, yaratıcı gücünü en iyi şekilde kullanmak olmuştur.

Emir ve komutası altına verilen ulusun çocuklarını, silah, araç ve gereçleri düşmana yöneltirken tek düşündüğü, milletin kendisin-

den beklediği vatani vazifeyi ateşle, süngüyle, gerekirse ölüm pahasına başarmak ve sonuçlandırmaktı. Komutanlık görevlerini yaparken ve çok iyi bildiği sorumluluklarını omuzlarında taşıırken, özellikle dimağında, tarihi şan ve şerefle dolu TÜRK ULUSU mevcuttu.

Bugün tarih sayfalarında haklı bir övgüyle kendisinden söz edilen ve yıllar boyu halkın dilinde destanlaşmış bulunan bu komutan (Gazi Osman Paşa), yalnız Türk Ulusu'na değil, dünya uluslarına da, komutan ve insan nitelikleriyle örnek olmuştur.

Burada en önemli ve kendisinin değerini daha da artıran husus, bu komutanın her ne pahasına olursa olsun, askerliğin dışına çıkmamış olmasıdır. Kendisi muhakkak ki, hep takdir görmemiştir, mağdur olduğu da olmuştur. Hatta en kritik dönemlerde yalnız bırakıldığı, zaman zaman kenara itildiği de görülmüştür. Fakat o, bundan ötürü hiçbir zaman isyan etmemiş, hele politikanın dışlıleri arasına düşmemiştir. Bir ordunun cevheri ne olursa olsun siyasete karışırsa, birlikte hareket ve savaşma niteliğini kökünden kaybedeceğini gözden ırak tutmamıştır. Bu tutumuyla da, yüksek komutanlık niteliğine gölge düşürmemiştir.

A. GAZİ OSMAN PAŞA (PLEVNE KAHRAMANI)

Adına destanlar yazılan ve marşlar bestelenen Gazi Osman Paşa, döneminin en büyük komutanları arasında yer almıştır. Nitekim, yüzyılı aşkın bir süre geçmesine rağmen Dünya, Gazi Osman Paşa'yı unutmamış, 10 Aralık 1977 günü, Plevne Savunması'nın yüzüncü yılı nedeniyle, Batı Basını olayın anısına büyük ilgi göstermiş, Türk-Rus Savaşı'yla ilgili haber ve yazılara sayfalarını açmışlardır. Plevne Savaşı'ndan söz edenler, Gazi Osman Paşa'nın üst makamlara çeşitli teklifler yaptığını, özellikle, Ruslar'ı Tuna Nehri'nin güneyine geçirmeyecek şekildeki önerileri kabul edilseydi, harbin kaderinin bile Ruslar aleyhine dönmesi ihtimalinin kuvvetli olduğunu yazmakta ve aradan yüz yıldan fazla bir zaman geçmesine rağmen Rus, Bulgar ve Romen tarihçileri Gazi Osman Paşa'nın Plevne Savunması'ndaki görüşüne katıldıklarını bugün de belirtmektedirler. Aynı tarihçiler, Osman Paşa'nın teklifi Sarayca kabul edilmiş olsaydı, Rusların, Tuna'yı geçişlerinin zor olacağını yazmak-

ta ve savaşın kazanılması için, ne olursa olsun, öncelikle Tuna Nehri'nin güneyine geçmenin önkoşul olduğu ileri sürmekte, geçişin tahakkuku için Ruslar tarafından her şeyin göze alındığını, bu arada Rus Komutanlığının 50.000 Rus askerini kaybetmeyi bile hesaba kattıklarını kaydetmektedirler.

Osman Paşa'nın Mareşalliğine kadarki yaşamını çok kısa olarak anlatan bir yabancı yazar, Osman Paşa hakkında, değerlendirmesini şu satırlarla ifade etmektedir:

"... Eğer şeref, meziyetler, şöhret ve servet bir adamı bahtiyar edebilirse, Osman Paşa, yaşayanlar arasında en bahtiyarı sayılabilir. Kendisi yurdunun içinde ve dışında kutlanmıştır; buna da hak kazanmıştır. Çünkü, son zamanlar tarihinin kahramanlarından birisidir. Başarılarının yankıları bütün dünya ufuk arında çınlamıştır..." [x]

Gazi Osman Paşa için, özellikle Plevne savunması nedeniyle, yabancılar birçok yazılar yazmışlardır. En önemlisi, bu yazıları kendi

[x] F. W. von HERBERT: 27 Mart 1877 tarihinde mülâzım (teğmen) olarak Türk Ordusu'nda görev almıştır. Nisan 1877 sonlarına doğru Vidin'e gelmiş, oradaki Adil Paşa kuvvetlerine katılmıştır. Osman Paşa'yla ilk karşılaşması 22 Nisan günü karargâhlarına gelişinde olmuştur.

genç subaylarına örnek vermek için, kaleme aldıklarının da belirtmişlerdir. Örneğin; aynı zamanda yazar olan bir İngiliz subayı, Osman Paşa'yı ve bu vesileyle Plevne'yi anlatan kitabının giriş kısmında:

"...Gazi Osman Paşa'yı Plevne Müdafaası'nı konu alan bu kitabı dikkatle okuyup, güzelce tetkik etmelerini İngiliz Ordusu'nda bulunan bütün subaylara bütün kalbimle tavsiye ederim..." [2] demekten kendisini alamamıştır.

Kadirşinas Türk Ulusu'nun zihinlerinde büyük yer tutan Gazi Osman Paşa, Türk toplumunun vicdanlarında taht kurmuş, O'ndan, Türk yazarları da ayrıntılarıyla bahsetmişlerdir.

Gazi Osman Paşa için övgülere gerek yoktur. Burada O'nun hayatı ve hizmetleri dile getirilmekle yetinilmiştir.

1. Gazi Osman Paşa'nın Biyografisi

Güzel bir rastlantı olarak, elde mevcut kaynaklarda Gazi Osman Paşa, kendi kendini tanıtmaktadır. Paşa'nın 22 Mayıs 1306 (5 Haziran 1890) tarihinde kendi eliyle yazdığı o

[2] HERBERT, Frederick William; Plevne Müdafaası (Bir İngiliz Subayının hatıraları) Çev. : Nurettin ARTAM, İstanbul, İnkılâp kitabevi, 1954, s. 6.

güne kadarki hayatı, Albay Talât'ın, Plevne Müdafaaası adlı kitabının başında yer almaktadır. [3] Bu esere göre, Osman Paşa, kendisini şöyle anlatmaktadır:

"Nüfus kaydında 1249 (1833) tarihinde doğduğum meydana çıkmaktadır. [xx] Babamın İstanbul'da bulunması nedeniyle çocuk yaştaayken tüm ailemiz Tokat'tan İstanbul'a göçetmiş olup ben orada ilkokula başladım. Bu okulu bitirdikten sonra 1844 yılında dayımın ders nazırlığı yaptığı liseye kaydoldum. Beş sene bu okulda, dört sene de Harp Okulu'nda okudum. Yaşıtlarımın üstünde bir başarı göstererek üçüncülükle ödüllendim, 1269 (1853)'da diplomamı aldım. Harp Akademisi'ne girme hakkını da kazandım.

O yıl Kırım Harbi (1853-1856 Kırım Harbi) patlak verince, Akademiye devam edemedim Rumeli'ye atanmam çıktı. Harbin sonuna kadar, komutanlarımın takdirlerini kazanarak, vazifemi yaptım ve yüzbaşılığa da yükseldim.

[3] ALBAY TALAT; Plevne Müdafaaası, Eylül 1927 tarihli ve 66 no.lu Askeri Mecnua, sayı 7, Tarih Kısmı (Eki), İstanbul, Askeri Matbaa, 1927, s. 5.

[xx] TÜRK MEŞHURLARI ANSİKLOPEDİSİ ve diğer bazı kaynaklar Gazi Osman Paşa'nın doğum tarihini 1832 olarak göstermektedir (yazarın notu).

1857 tarihinde, Kırım Harbi durumu ortadan kalkınca, İstanbul'a dönerek evvelce hak etmiş olduğum Harp Akademisi'ne devama başladım. 1274 (1858)'te Kolağası (Kıdemli Yüzbaş) oldum.

1275 (1859)'te, Osmanlı Ülkesi'nin nüfus sayımıyla kadastro usulünde haritasının çizilmesi çalışmaları yapılacaktı. Örnek olarak da Bursa ilinden başlanmasına Hükümetçe karar verilmişti. Diğer memurlarla bu hizmete askeri kişiliğim ile ben de atandım. Bu vazifede de başarılı oldum.

1277 (1861) tarihinde, Rumeli Yenisehri'nde toplanmış olan ordunun kurmaylık hizmetinde vazife gördüm.

Aynı rütbemle 1280 (1864)'de, Hassa Ordusu'na mensup 4 ncü Alay'ın 2 nci Taburu'nda görevlendirildim. Bir yıl sonra (1856) Binbaş oldum ve adı geçen ordunun 3 ncü Alayı'nın 2 nci Taburu'na atanmam çıktı. O sırada, Suriye'de Yusuf Kerem'in eşkiyalığa başlaması üzerine, yakalanması için, taburumla görevlendirildim, Henüz asilerin tepelenmesi bitmişti ki, Girit Ayaklanması oldu. Girit'e asker sevkine karar verilince, Suriye'nin Girit'e yakın olduğu gerekçesiyle, biz de oraya sevkedildik.

Asker miktarı bir ordu denilecek düzeye yükselince ve Rum eşkiyaların soygunları ve

saldırıları da gittikçe genişleyince, Girit'teki Türk kuvvetlerinin başına Serdarîkrem Ömer Lütfü Paşa getirildi. Askeri harekât ve muharebelerde gösterdiğim başarı, Serdarîkrem Ömer Lütfü Paşa tarafından ziyadesiyle takdir edildikçe rütbem ilerledi, muharebe sonunda albaylığa yükseldim. Mecit Nisanı'yla da taltif edildim.

1284 (1868) Yemen Ayaklanması haberi geldi. Genişlemeden bastırılması için Redif Paşa emrinde bir tümenin sevkine devletçe lüzum görüldü. İhtiyat erat silah altına alınarak bir tümen teşkil edildi. Bu tümenin 1 nci Alayı'na komutan olarak atandım. Adı geçen yere gittim ve muharebelere katıldım. Bu arada başarılarım takdirle karşılandı ve livalığa (tuğgeneralliğe) yükseltildim.

Yemen'in havasının kötülüğü nedeniyle hastalandım, hava değişimi verdiler. Sağlık durumum gereği, 1287 (1871) tarihinde Yemen'den dönerek birkaç ay İstanbul'da kaldım. Hava değişimi sonunda 3 ncü Ordu'nun Redif Livalığı'na (Redif Tugaylığına) aynı rütbeyle atanmam çıktı ve gittim. Bir süre ordu merkezi olan Manastır'da oturduktan sonra 1289 (1873)'da Yenipazar Tümen Komutanlığı'na gönderildim. Tümenin disiplin eğitim ve öğretimiyle uğraşırken feriklik (tümgenerallik) rütbem geldi ve aynı telgraf em-

riyle İstanbul Merkez Komutanlığı'na atandım. Hemen İstanbul'a döndüm ve vazifeme başladım. Bu vazifemi de başarıyla yaparken 1289 (1873) Aralık'ında İşkodra Komutanlığı'na atanmam çıktı. Vakit geçirmeden yeni görev yerim olan İşkodra'ya hareket ettim.

Tam orada vazifeme başlamıştım ki, Bosna Komutanlığı'na atanmam çıktı. Bu arada hemen Regoze yoluyla gitmekliğime dair Başkomutanlık telgrafı da geldi. 1290 (1874) Ağustos ayında İşkodra'dan hareketle Bosna'ya geldim. Beş altı ay kadar Bosna'da kaldım kalmadım. 1291 (1875) senesinde Erzurum'daki 4 ncü Ordu'nun boş bulunan Kurmay Başkanlığı'na emrim çıktı. Bu atanmada da hemen hareketim emrediliyordu. İstanbul yoluyla Ordu Merkezi olan Erzurum'a gittim. Bütün gayretimle çalışmaktayken 4-5 ay gibi kısa bir süre sonra aynı yılın Eylül ayında, Sırp hükümetiyle harbe karar verilince, Niş'te toplanacak orduya katılmam emri geldi ve İstanbul'a dönmem istendi. Beş altı gün sonra kalkan trene bindim ve İstanbul'a geldiğimde, 1 ncü Tümen'e bakmam ve Tümeni derleyip toplamam emrini aldım. Adı geçen Tümene tam geçkidüzen vermekteyken Vidin Tümen Komutanı Yaver Paşa'nın Doğuya atanmasıyla boş kalan Vidin'deki Tümene gönderildim. Hamen hareketim hususunda Başkomutanlık'tan almış olduğum telgraf üzerine hiç gecikmeden ha-

reketle Vidin'e geldim. Bu muharebelerin başarıyla sonuçlanması mükâfatı olarak İkinci Rütbe Mecidi Nişanı aldım. Aynı zamanda, 1292 (1876) senesinde Müşirliğe (Mareşallığe) yükseltildim.

Barış antlaşması sonrası, mevcut kuvvetlerimle Vidin'e döndüm. Askerin noksanlarını ikmal, eğitim ve öğretim ve disiplini geliştirmekle meşgulken Rusya'yla harp edileceği haberleri yayılmaya başladı. Bunun üzerine öncelikle Vidin Kalesi'nin tamirine yönelindi ve bu maksatla çok miktarda asker görevlendirildi. Vidin Kalesi'nin yeniden inşa olunmuş gibi onarımı yapıldı.

1293 (1877) Haziran'ında harp ilanı emri geldi. Kalafat'tan top atışlarına Vidin Kalesi'nden karşılık verildi. Arasıra karşılıklı top atışlarıyla muharebe devam etmekteyken, Rus kuvvetlerinin Zıstovi tarafından Tekin Kalesi üzerine taarruz ettiği, bir kısım kuvvetleriyle de Tırnova'ya saldırdığı öğrenildi. Bu arada düşmanın harekâtının durdurulması için Başkomutanlığa bazı tekliflerde bulundum. En nihayet 7 Temmuz 1293 (20 Temmuz 1877) tarihinde Plevne'nin savunulmasında görevlendirildim. Oradaki muharebeler herkesce bilindiğinden, ayrıntılarına girmeyeceğim. Allah'ın yardımıyla yapılan muharebelerin tümünde galibiyet Türk askerinin oldu.

Erzakımızın tükenmesi nedeniyle Plevne'den çıkmaya, görülen lüzum üzerine hareket edildi. Çok üstün düşman kuvvetleri karşısında, bir de yaralanmış olmamdan ötürü esir düştüm.

Sözü edilen muharebelerde gösterilen gayret ve sadaketime mükâfat olarak Padişah Hazretleri tarafından özel yaveriyle (emir subayıyla) bir altın kılıç, mermileriyle birlikte bir çift tabanca ve Birinci Rütbe'den de Yüksek Osmanlı Nişanı verildiğini ve altın nişanın yakında gönderileceğine dair bildiriği aldım.

Esir bulunduğumda, Rusya Ordusu Başkomutanı Grandük Nikola Hazretleri tarafından fevkalade güzel kabul gördüğüm gibi, halen vefat etmiş bulunan İmparator Aleksandr Hazretleri bizzat Plevne'ye teşrif buyurup huzuruna kabul şerefine nail oldum. Nezaket ve İnsanlık örneği ve İmparator şanına yakışır bir konuşma yaptılar. Şöyleki:

“Osman Paşa, esir düştüğünüzden dolayı üzilmeyiniz. Muharebe olağan şeydir. Siz hakkıyla askerlik görevinizi yaptınız. Asla kusurunuz yoktur. Ne çare ki, devletiniz sizi desteklemedi. Binaenaleyh siz benim esirim olmayıp misafirimsiniz. Kılıcını sana verdim. Senin gibi cesur, çalışkan ve dirayetli bir komutanla muharebe ettiğimden dolayı bahtiyarım...” diye buyurarak sözlerini bitirdi.

Daha sonra, yüksek müsaadeleri ve emirleriyle Grandük Hazretlerinin karargâhında bir özel çadır verildi ve bir hafta kadar o çadırdaki kaldım. Bu süre içerisinde, sabah akşam Grandük Hazretleri bizzat teşrif buyurup hatırım sordular. Bir hafta sonra gayet rahat olarak Kışnef'e gittim. Orada bir ay kadar kaldım. Kışnef'ten Harkof Kasabası'na gittim ve bir otelde özel bir dairede bir iki ay kadar ikamet-ten sonra, o tarihte Başkomutanlık makamında bulunan Rauf Paşa Hazretleri özel görevle Petesburg'a geldi. Benim İstanbul'a müsaademi İmparator Hazretleri'nden rica etmesi ve buna da memur edildiğini bildirmesi üzerine, Rauf Paşa Hazretleri'nin ricası İmparatorca kabul buyurulmuş. Paşa'nın dönmesiyle birlikte 1294 (1878) senesi Martı'nın başında İstanbul'a geldim,

İstanbul'a geldiğimde, halk tarafından, çok büyük karşılama yapıldı. Saray arabasıyla doğrudan Saray'a gittim. Padişah'tan fevkalade güzel kabul gördüm. Akşamı Padişahımızın ziyafetine davet olundum. Yemekten sonra tekrar Padişahımız iltifat ettiler, güzel bir altın kılıç ve bir sırmalı nişan verdiler. Hassa Müşirliğine (Mareşallığıne) tayin edildim. Bu görevime, 28 Mayıs 1294 (10 Haziran 1878) tarihinde de Mabeyni Hümayun Müşirliği (Mareşallığı) eklenmiştir. Dört ay sonra, yani 24

Ekim 1294 (6 Kasım 1878) tarihinde Mabeyni Hümayun Müşirliği (Mareşallığı) ile birlikte Başkomutanlığa atandım. 1301 (1885) tarihine kadar bu görevde bulundum. Bu süre içinde bir kere 24 saat ve bir kere de üç buçuk ay kadar görevimden elçektirildim. Bu elçektirilmemde, Bulgaristan meselesinde harp taraftarı olarak suçlanmam neden oldu. Sonucunda Başkomutanlıktan da uzaklaştırıldım. Yalnız Mabeyni Hümayun Müşirliği (Mareşallığı) üzerinde olarak görevdeydim. On iki seneden beri mareşallik makamında sadakatimi gösterdim. Bu süre içinde Padişahımızdan, Sırmalı Mecidi, Sırmalı Üstün Başarı nişanı ve Padişahımızın zamanında konulmuş Sırmalı Küçük Ayrıcalık (İmtiyaz) madalyası ve diğer bir gümüş kılıç ve iki adet binek hayvanı verilmek suretiyle ödüllendirildim.

Bunlardan başka, büyük oğlum, Padişahımızın büyük kızları Zekiye Sultan Hazretleriyle evlendi, ikinci oğlum da ikinci kızları Naime Sultan'la nişanlanıp yakında düğünlerinin yapılması kararlaştırılmış bulunmaktadır.

Padişahımızdan bu ana kadar görmüş olduğum takdir ve yardımların minnettarı bulunduğum cihetle, daima her suretle kendilerine sadık kalarak her bir emir ve buyruklarını canımı verircesine yapacağımı kendime borç bilirim.

İşte özgeçmişim, doğru olarak, bundan ibarettir. İleride oluşacak değişiklikler de eklenecektir. 22 Mayıs 1306 (4 Haziran 1890)

Gazi Osman Paşa'nın kendi kaleminden çıkmış bu özet özgeçmişini diğer kaynaklar şöyle tamamlamaktadır:

Gazi Osman Paşa' Tokat'ta Yağcıoğulları diye tanınan fakir fakat temiz bir ailedendir. Harbiye'den piyade subayı olarak diploma almıştır. Askerlik şöhreti Zayçar Kasabası'nın işgal edildiği ve Müşirliğe (Mareşallığe) yükseldiği tarihten itibaren başlamıştır. Öldüğü zaman vasiyeti üzerine Fatih Türbesi bahçesine gömülmüştür. [4]

Osman Paşa, çok uzun olmamakla beraber heybetli bir görünüşe sahipti. Sessiz ve sabırlı bir kimseydi. Konuşması ve davranışları haşindi. Bakışları ve sözleri daha ziyade hafife alır bir his bırakırdı. Kendisiyle karşılaşıldığı zaman nazik ve sevimli bir kimse olarak görünmezdi En büyük özelliklerinden birisi de, İngiliz, Fransız, Alman, Rus, özet olarak Türkten gayri kim olursa olsun bütün yabancı devletlere karşı duyduğu kuşkuydu.

Bu nefretindeki haklılığı doğuran nedenler, yakın tarihimize derinliğine sahip olduğu bilgi ve deneyimlerinden kaynaklanmış olsa gerektir.

[4] GÖVSA, İbrahim Alâattin; Türk Meşhurları Ansiklopedisi, Yedigün Neşriyatı, s. 297.

1877 yılına kadar, katıldığı muharebeler nedeniyle zorunlu olarak gittiği bölgeler dışında, hiç yurt dışına çıkmamıştır. Türkçe'den başka Arapça, bir parça da Fransızca bilirdi. Daha açık bir deyimle Fransızca konuşması, var denilemeyecek kadar azdı.

Gençliğinde vücudu ince, uzun ve mütenasip idiyse de, elli yaşından sonra ve özellikle Plevne çıkışında aldığı yaranın bacağına bıraktığı arıza nedeniyle, hareketsiz kalınca fazla şişmanlamıştı. Vücudundaki bu değişiklik sanki karakterini de etkilemiş, bundan sonraki hayatında davranışları, daha hoşgörülü, geçmiştekinin aksine nükteler yapan, şakacı bir tavra dönmüştür. [5]

2. Gazi Osman Paşa'nın Plevne Öncesi Başarıları

Gazi Osman Paşa'nın yaşam öyküsü ve nitelikleri; bir kimsenin insanüstü sabır ve kişisel gayretleriyle nasıl yükseldiğini pek güzel anlatmaktadır. Ayrıca, kişisel yücelmesinin dışında, dünyanın kirli politika selinde Osmanlı Devleti'nin boğulduğu bir devre, 'Türk Uluğu' nun şeref ve şanını yaşatacakların bulunduğu-

[5] HERBERT; Plevne Müdafaası (Bir İngiliz Subayının Hatıraları), s. 49-50.

Gazi Osman Paşa

nu, Türk'ün her yönüyle saygın bir ulus olduğunu, ebediyete kadar da öyle kalacağını kanıtlamış olmakla da hizmeti büyük olmuştur.

Daha küçük yaşta gurbetin bunalmı ve buruk tadını tatmış, subay olur olmaz, o tarihte çok geniş topraklara sahip Osmanlı Ülkesi'nde, sınırdan sınıra koşmuş, Arabistan'ın Yemen çöllerinde, Balkanlar'ın ve Tuna Boyları'nın ateş hatlarında, hatta Kırım Harbi vesilesiyle Sivastopol varoşlarında dövülmüş bu Türk Subayı, hesaba katılmayacak kadar kısa süreler bir yerde bulunabilmiş (bazı yerlerde birkaç gün kaldığı olmuştur), ömrü oradan oraya koşmakla geçmiştir. Her gittiği yerde zamanı, ölçülerin üstünde değerlendirmiş, her yeni görevinde, sanki uzun süre kalmış gibi başarı izleri bırakmıştır.

Bu büyük askeri tanımada, PLEVNE MÜDAFAASI, başlı başına bir destan olmakla birlikte, daha önceleri katıldığı Kırım Harbi, Asi Yusuf Ayaklanması taburuyla bastırması, Girit Ayaklanması ve Yemen Muharebelerindeki başarıları da üst makamlar ve komutanları tarafından takdir görmesine neden olmuştur.

3. Osman Paşa Sırplar Karşısında

Osman Paşa, Erzurum'da 4 ncü Ordu Kurmay Başkanıyken Sırbistan Harbi çıktı.

1291 (1875) Eylül'ünde Sırlara karşı muharebe kararı alınması üzerine bu muharebeye katılmak için İstanbul'a dönmesi ve Niş'te toplanacak orduya katılması emrini aldı. Bu sırada, Vidin Tümen Komutanı Yaver Paşa'nın Doğu'ya tayini çıkmıştı. Bu sefer de komutan-sız kalan bu Tümenin komutanlığına hiç ge-cikmeden katılması bildiriliyordu. Bu suretle Vidin Komutanı da oldu.

Kısa sürede, Vidin'deki Tümenin disiplin, eğitim ve öğretim noksanlarını tamamladı ve seferber hale soktu. Savaş için gerekli bütün önlemleri aldı.

1292 (1876) yılında Sırp hududuna bir buçuk saat mesafede olan Adliye Kasabası böl-gesine intikal edildi. Birliği savaşa hazır du-ruma gelmiş ve gerekli planlar da hazırlanmıştı.

2 Temmuz 1876'da, Sırbistan Osmanlı İmparatorluğu'na harp ilan etmiş, Rus Komu-tanlarının idaresindeki Sırp kuvvetleri, Osman-lı Devleti'ne saldırıya geçmişti.

Her an Başkomutanlık'tan gelecek emri bekleyen Osman Paşa, telgraf emrini alır al-maz:

"Askerlik namusunu yücelteceğimden kim-se kuşku duyamaz..." diyerek bir buçuk saat-lık kısa bir zaman sonra, mevcut bütün kuvvet-

leriyle, yıldırım gibi hududu geçti. Sırplar şaşkınlıklarından ne yapacaklarını bilemediler. Onların bu şaşkınlık hali devam ederken, Osman Paşa Kuvvetleri, İzvor Tepeleri'ni çoktan ele geçirmişlerdi. Bir taraftan da düşmandan alınan bu bölgede karakollar kuruldu ve avcı siperleri kazıldı. Akşam olmuştu. Ertesi günün muharebe hazırlıklarına da başlanıldı. Sabahleyin ortalık ısırken, yapılacak taarruzun hazırlıkları kısa sürede tamamlanmıştı. Ayrintılarına kadar her şey hazırды.

Kararlaştırılan saatte, üç koldan, İzvor Kasabası'na taarruza geçildi. Birçok zayıat veren düşman dağınık bir şekilde kaçmaya başladı. Türk kuvvetleri Timok Nehri'ni kolayca geçti ve nehrin öbür tarafındaki tahkimata yerleşti. Kurtulabilen Sırp kuvvetleri Zayçar'da soluğu aldılar ve orada bulunan Sırp ordu birliklerine güçlkle katılabıldiler.

Osman Paşa Kuvvetlerinin karşısında durmak ne mümkün. Arslanlar gibi Sırpların üzerine atılan Türk Kahramanları, kanlı ve şiddetli savaşlarla hem gelecek günlerin hazırlıklarını yapıyor, hem de inceden inceye keşiflerini sürdürüyorlardı. Çünkü, daha sonraki taarruzlar daha büyük kuvvetlere karşı olacağından yeni önlem ve düzenleri gerektiriyordu. Her türlü olasılık dikkate alınarak tahkimat ve hendekler pekiştirilmekteydi.

Bütün bu çalışmalar esnasında düşman da boş durmuyordu. Her gün irili ufaklı çatışmalar oluyordu. Hele iki defasında gayet kanlı muharebeler cereyan etti. Fakat, bu iki muharebe, Sırlara birçok ölüye, üç topun, çok miktarda tüfeğin ve savaş malzemesinin Türklerin eline geçmesine neden oldu.

Bu durum, bir iki ay kadar devam etti. Bu süre içerisinde Türk kuvvetleri takviyeler aldılar. Günden güne güçlendiler. Buna karşılık Sırlar, her geçen gün biraz daha çoktüler. Çünkü, her çatışma Türklerin galebesiyle sonuçlanıyordu. Bu arada, Timok Nehri'nin suları da çekilmişti. Düşmana yapılacak kesin sonuçlu bir taarruz için kolayca geçilebilecek hale gelmişti.

Nihayet, taarruz edilmeye karar verilmiş ve taarruzdan bir gün önce, Timok Nehri üzerine kurulacak köprü malzemesi, nehrin kenarına taşınmaya başlanmıştı. Her ne kadar gizliliğe riayet edilmişse de, arazinin elverişsizliği nedeniyle düşmanın bu girişimi sezmesi tam anlamıyla önlenememişti.

Ertesi gün taarruz edileceğini anlayan düşman, o güne kadarki muharebelerden öylesine yılmış olacak ki bütün kuvvetleriyle geri

çekilmiş ve sabahleyin taarruz edildiğinde, karşı meyzilerde düşmana rastlanamamış, Sırların korkudan gece Zayçar'ı terk ederek kaçtıkları görülmüştür. Bu suretle Zayçar, muharebesiz Türklerin eline geçmiştir.

Sırlar, Zayçar'ı terk ettikten sonraki günlerde birçok defalar yine saldırılarını tekrarladılar. Ne var ki, ele geçirilen yerlerde derhal tahkimat yapılıyor, keşif taarruzlarıyla hem düşman taciz ediliyor, hem de her an düşmanın durumundan haber alınıyordu.

Bir iki defa kanlı muharebeler olduysa da bu, Sırlara çok pahalıya mal oldu. Büyük zayıyat vererek bozgun şeklinde püskürtüldüler.

Bu muharebelerin başarıyla sonuçlanmasından ve düşmanın uğradığı acı bozgunlardan sonradır ki, Osman Paşa'nın büyük askerlik şöhreti, dünyaya yayıldı ve devlet tarafından da ödül olarak İkinci Derece Mecidi Nişanı'yla taltif edildi. Aynı zamanda 8 Ağustos 1876'da Müşirliğe (Mareşallığe) yükseltildi. Artık Osman Paşa'yı herkes tanıyor ve seviyordu.

Terfii geldiği zaman Osman Paşa ağlamış, Kolordusunun Kurmay Başkanı Tahir Paşa'ya:

"Tahir, beni Müşir yaptılar, fakat ben bir şey yapmadım" deyince Tahir Paşa:

“Öyle demeyin Paşa Hazretleri, yarın tarih isminizi iftiharla yazacaktır..” karşılığını vermiştir. [6]

Bu savaş sonrasında, Osman Paşa, mevcut kuvvetleriyle Vidin’e döner.

B. GAZİ OSMAN PAŞA’NIN PLEVNE SAVUNMASI VE TÜRK ASKERİNİN KAHRAMANLIK DESTANI

Dünya askerlik tarihinin en şanlı savunmaları arasında yer alan Plevne Savunması, Türk Askerlik Tarihi’nde de önemli bir yer isgal eder. Bu savunma, Türk Uluşu’nun özü olan TÜRK ASKERİ’nin, seçkin bir komutanın emrinde olduğu, zaman, dünyaya nasıl parmak ısırtığının en belirgin kanıtıdır.

Gazi Osman Paşa ve O’nun komutasında, siper savaşlarında harikalar yaratan Türk Askeri, Plevne’de, ulusal kahramanlığını ve askerliğin şerefini korumadaki insanüstü başarısını bir kez daha tüm dünyanın gözleri önüne sermiştir denilebilir.

[6] TULBENTÇİ, Feridun Fazıl; Türk Büyükleri ve Türk Kahramanları, İstanbul İnkılap ve Aka Kitapevi, 1967, s. 252-253.

Plevne Savunması dendiği zaman Gazi Osman Paşa, Gazi Osman Paşa dendiği zaman Plevne Savunması akla gelmektedir.

Plevne Savaşlarını Batı basını çok yakından ve büyük bir ilgiyle izlemiş, sayfalarında ona geniş yer vermiştir. Gazeteler ve dergiler, özel muhabirlerini, ressamlarını bu cepheye göndermişler, inanılmaz Türk başarılarını belgelemişler, sayfa sayfa yayınlamışlardır.

1. 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'nde Avrupa Kıtası'ndaki Savaş Bölgesi, Plevne Çevresi, Plevne Kasabası ve Plevne Tahkimatı

a. Avrupa Kıtası'ndaki Savaş Bölgesi

Osmanlı Devleti'nin Batı'da Tuna boylarına uzanan hudut bölgelerinde, Rusya ile doğrudan doğruya bir sınırı yok sayılırdı. Bu hudut bölgesinde Eflâk, Boğdan'dan oluşan ve şeklen Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı, fakat aslında kısmen özerk bir idareye sahip şimdiki Romanya mevcuttu.

Bu durumda, Rusların bu cephede, doğrudan doğruya Osmanlı Devleti kuvvetlerine tecavüzü, yani Osmanlı Devleti'nin asıl sınırını aşması olanaksızdı. Evvela, Romanya topraklarının ele geçirilmesi gerekiyordu. O günlerde Rusya, başta İngiltere olmak üzere bütün Avrupa

devletlerinin Türklerin yanında yer almasını ve ya yardımda bulunmalarını, her politik çareye başvurarak önlemiş, Türkleri yalnız bırakmak suretiyle bütün güçleriyle taarruz etme ortamını sağlamıştı.

Bu nedenle Osmanlı Devleti'nin, böyle kritik bir zamanda küçük hesapları değil genel çıkarlarını düşünmesi en uygun hareket tarzı olurdu.

Fakat böyle olmadı, daha önce Eflâk ve Boğdan Beylikleri'nin birleşmesiyle Osmanlı Devleti'nden muhtariyet koparmış olan Romanya'nın bu günlerde yaptığı bağımsızlık isteği reddedildi. Rusya, bu fırsatı kaçırmadı, Romanya'ya bağımsızlık vaadinde bulundu. Bu suretle Romanya, Rusya'nın kucağına itilmiş oldu. Artık Rusya'nın önünde Romanya engeli olmadığı gibi, Romanya Rusya ile birlikte hareket edecekti.

Rumeli Cephesi'nin Avrupa Kitası'nda oluşu ve Balkan Ulusları'nı kapsaması dolayısıyla bu cephe, büyük devletleri de yakından ilgilendiriyordu. Bu bakımdan, Rumeli Cephesi, her yönüyle siyasal ve stratejik bir önem taşıyordu.

Avrupa Kitası'ndaki harp sahnesinin çerçevesini şöyle bir çizerek olursak; kuzeyde Rusya-Romanya hududu, doğuda Karadeniz ve İs-

tanbul Boğazı, güneyde Marmara Denizi, Lagos Körfezi ve Rodop Dağları, batıda Rilo Dağı, Babıçke Dağı ve Niş'ten itibaren Sırbistan sınırı olmak üzere saptanabilir.

Gerçekten de, savaş hareketlerinin en önemlileri bu gerçeğe içerisinde Orta ve Batı Bulgaristan'la Sofya Ovası arasında ve Dobruca ile Doğu Trakya kısımlarında geçmiştir.

Bu savaş alanı genel hatlarıyla üçe ayrılır (Harita : 1) :

— Tuna Nehri'nin kuzey kısmında kalan Romanya Bölgesi,

— Rusya'dan İstanbul Boğazı'na inen bütün yolları kesen Tuna Nehri ile Kuzey Bulgaristan Bölgesi,

— Tuna Nehri gibi, hatta muayyen geçitlerden ancak geçişe müsaade eden ve savunmada bugün dahi en önemli rolü olan Balkan Sıradağları ve bu dağların güneyindeki arazi,

Bütün bunlar, ayrı ayrı etüt etmeye değer bölümlerdir. Konu içerisinde sık sık adı geçecek Tuna Nehri ile Balkan Dağları'ndan kısa da olsa söz etmek yerinde olur.

Tuna Nehri:

Tuna Nehri, kuzeyden ilerleyecek düşman kuvvetleri için geçilmesi kolay olmayan geniş ve üzerinde gemilerin gidip geldiği büyük bir akar-

sudur. Genişliği 750-1600 metre arasında değişir. Kabardığı zaman bu genişliğin on kilometreye kadar çıktığı olur. Derinliği genellikle 3-3,5 metredir. Akış hızı saatte 4,5 kilometreye yaklaşır. Kabarma, Mart ve Nisan aylarında başlar, bazen Haziran ayı ortalarına kadar sũrer. Akıntı istikametine gũre sağ kıyısı yũksek ve diktir. Sol kıyısı alçak ve dũzlũktũr. Bu bakımdan nehrer kadar yaklaşacak, diğer bir deyimle kuzeyden taarruz edecek kuvvetler için kolaylık sağlanamaz, denilebilir. Silistre, Totrakan, Ruşuk, Niğbolu Kaleleriyle nehrin gũneyinin savunması daha da etkinlik kazanmıştır.

Tuna Nehri ũzerinde esaslı ve daimi bir kũprũ olmadığından, nehrin durumuna gũre kũprũ kurup geğmek de zordur. Daha da ũnemlisi, nehri geçen ordunun gerisini emniyet altında bulundurmak da pek kolay değildir.

Tuna Nehri'nin gũneyinden Balkan Dağlarına doğru ilerlendikęe arazinin arızası da artar. Helĩ bu bũlgede, Tuna Nehri'ne, katılan bũyũk sular, bũlgeyi birbirinden ayırarak taarruz eden taraf için de kuvvetleri bũlerek zorluklar ęıkartırlar. Gũneye doğru biręok yol varsa da Silistre, şumnu, Varna, Ruşuk, Vidin Kaleleri bu istikametleri tıkamaktadır. Bu kaleler ne yazık ki savaşa rastlayan gũnlerde yeteri kadar bakımlı değildi. Silah bakımından ise, ęok eski ve

hatta yeterli derecede görev yapamayacak toplardan iş bekleniyordu. Hele Niğbolu ve Rahova Kaleleri işe yaramaz denebilecek durumdaydılar. Daha açık bir deyimle, ihmalin ifadesiydiler.

Balkan Dağları'na gelince:

Tuna Vilayeti ile Edirne Vilayeti'ni ayıran bu silsile batıdaki Timok Nehri'nden başlar. Büyük bir eğri çizerek Karadeniz kenarında Burgaz ve kuzeyine doğru uzanır.

Bu önemli silsile, doğal yapısıyla kuzeyden gelecek bir taarruza karşı savunma için değerli ve büyük bir engeldir. Ancak ve genellikle geçitler yol vermektedir.

Tuna Nehri'nden sonra bu doğal engeli de aşan düşman kuvvetleri İstanbul'u ve İstanbul Boğazı'nı kolaylıkla tehdit edebilir.

b. Plevne Çevresi ve Plevne Kasabası (Kroki : 1)

Büyük kuvvetlerin çarpışması iki taraf kuvvetlerinin hiç de küçümsenmeyecek ölü ve yaralı vermesiyle tarih sayfalarında önemli bir yer alan Plevne Kasabası'nın, coğrafi ve stratejik yönleriyle kısa da olsa tanınması, kuşkusuz konuya bir ölçüde ışık tutacaktır.

Çünkü, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'na kadar adı pek duyulmamış olan bu kasaba, harpten sonra gerek çevresinde, gerekse kendisi için verilen muharebeler nedeniyle, dünya kamuoyunun dikkatini üzerinde toplamıştır.

Kaldı ki, toprakları, 30.000 Türk Şehidi'nin kanıyla yuğrulan o tarihteki Plevne'yi tanımak ve dünya tahkimat tarihinde adeta bir yenilik olan "Plevne Tahkimatı" hakkında kısaca da olsa bilgi sahibi olmak, herhalde içten gelen bir duygunun da gereğidir.

Plevne, Kuzey Bulgaristan'da, Tuna'ya dökülen Vid Irmağı'nın beş kilometre doğusunda ve bu ırmağa karışmadan evvel birleşen Grivita ile Tuçenitsa (Türkler buna Kayalıdere derlerdi) derelerinin bir çeşit çatal teşkil ettikleri yerde kurulmuş bir kasabadır. Kuzey, doğu ve güney tarafından at nalına benzer, dalgalı birtakım tepelerle çevrilmiş olup batısında Vid Irmağı ile bu halka tamamlanmaktadır (sözü edilen ayrıntılar ölçek nedeniyle haritada gösterilememiştir).

Plevne'deki tepeler, anfiteatr şeklinde sıralanmış olup, derelerin meydana getirdikleri vadiler ve vadeciklerle birbirlerinden ayrılmaktadırlar. Kasabanın kuzeyinde Opaniç ve Bukova,

batısında Griviça, güneyinde Râdişova, Brestoveç ve Krişin Tepeleri bellibaşlılarıdır. (Kroki : 2).

Doğal yapısı bakımından Plevne, savunmaya pek elverişli olmamakla beraber, stratejik yönden önem taşımaktadır. Şöyle ki, Niğbolu, Rusçuk, Sofya, Tırnova ve Filibe'den gelen önemli yollar burada birleşmektedir. [7]

Niğbolu'ya (36 km.), Bala üzerinden Rusçuk'a (80 km.), Lofça, Doryan, Gabrova'dan geçen yol ile Filibe'ye (150 km.), Orhaniye ve Arapkonak üzerinden Sofya'ya (170 km.) ve Lompelinga'dan Vidin'e (150 km.) giden yolların birleştiği yerde olmakla harekât bakımından değer kazanmaktadır.

Mithat Paşa tarafından yaptırılmış ve taş döşetilmiş Plevne-Sofya yolu, Türkiye Avrupa-sı'nın en düzgün ve geniş yoludur. Bu yol, Plevne'nin müdafaasında, askeri bakımdan çok önemli rol oynamıştır. Bu yol, Babakonak Geçidi'nden (Bu geçide, Arabakonak ve Etropal geçidi adı da verilir) Balkanları geçerken en emniyetli, en elverişli olanıdır.

[7] ASKERİ TARİH BÜLTENİ; Ağustos 1980, Sayı 10, Ankara, Genelkurmay Basımevi, s. 136.

Plevne, Rahova, Vidin, Orhaniye ve Sofya'ya ve o yoldan da İstanbul'a telgraf hattı ile bağlanmıştı. Diğer telgraf hatları (kuzeyde ve doğudakiler) Ruslar tarafından, daha harbin başlangıcında kesilmişti.

Çarpışmaların başladığı sırada, Plevne'de, bir piyade bölüğüyle bir miktar jandarma bulunuyordu.

Tarla, bağ ve bahçeleriyle oldukça verimli topraklara sahip bulunan Plevne, Osmanlı İdari Teşkilatı'nda, Niğbolu Sancağı'na bağlıydı. Mihaloğulları tarafından imar görmüş, eski kale-nin yerine köşe bir kaleyle, bunun içinde büyük bir saray ve ayrıca birçok idari binalar yapılmıştı.

XVII. yüzyılın ortalarında 2.000 ev yedi okul, altı tekke, altı han bir çarşı, bir hayli cami bulunmaktaydı.

1877'de Plevne'de, 1.627'si Müslümanlara, 1.474'ü Hristiyanlara ait olmak üzere 3.101 ev vardı. Nüfusu da 17.000 kadardı. İki kiliseye karşı cami sayısı 19'du. 489 yıl Türk idaresinde kalan Plevne, 10 Aralık 1877'de Rusların eline düşmüş, 1878'de Berlin Kongresi ile vücut bulan özerk Bulgar Prenslğine verilmiştir. [8].

[8] ALİ FUAT (General Ali Fuat ERDEN); Osmanlı-Rus Seferi, c. III, İstanbul, Mahmut Bey Matbaası, 1327, s. 951-953.

c. Plevne Tahkimatı (Şekil : 1)

Osman Paşa'nın emrinde Tevfik Paşa adında son derece değerli bir mühendis bulunuyordu. İşte bu mühendis, dünya siper savaşlarında büyük bir yeniliği başlatan adam oldu. O zamana kadar siperler, toprak üstüne yerleştirilen malzemeyle yapılırdı. Tevfik Paşa, siperleri toprağın içine kazdırdı. Bunlar ilk bakışta nal şeklinde ve tekmiş gibi görünüyordu. Aslında bütün siperlerin birbirleriyle yer altından bağlantısı vardı. Bu mühendisin Osman Paşa'nın yanında bulunuşu nedeniyle, nasıl ki Gazi Osman Paşa denilince Plevne akla geliyorsa, sahra tahkimatı denilince de yine Gazi Osman Paşa'nın hatırlanmasına etken olmuştur. Bu tarihe kadar toprak tahkimattan böylesine ustaca faydalanan bir komutan olmadığı bugün dahi kabul edilen bir gerçektir. Gazi Osman Paşa'nın bu tahkimat sistemi, bugünün sahra tahkimatında dahi kabul edilen bir gerçektir.

Gazi Osman Paşa'nın bu tahkimat sistemi, bugünün sahra tahkimatında adeta bir buluş olarak değerlendirilmektedir. Plevne'de uygulanan bu tahkimata kısaca değinmek, Gazi Osman Paşa'nın harp fennine, Mühendis Tevfik Paşa'nın da sahra tahkimatına vukufunu ve hizmetini yazmak, yerinde bir kadirbilirlik olacaktır.

İlk Plevne Muharebesi'yle birlikte, Plevne Kasabası etrafında başlamış olan tahkimat, Rus ve Romen kuşatması süresince her gün biraz daha pekiştirilerek, yukarıda da sözü edildiği gibi pek de savunma şartlarına uygun olmayan Plevne'yi, gerçek bir müstahkem mevki haline getirmişti. Mevcut doğal yapı o kadar güzel ve mahirane değerlendirilerek kazı ve mevziler yapıldı ki, adeta zaptı olanaksız bir Plevne vücut buldu.

Yapılan tabyaların direniş üstünlüğü, kendilerinin malmemece değerinden ziyade, aşağıdaki şartların bir araya gelmesinden doğuyordu:

1. Türk Mevzileri'nin uzunluğu 36 kilometre, derinliği beş kilometreydi. Yapılış sekliyle o günkü silahların kudretine göre ihtiyatların, Rus topçu ateşinin menzili dışında kalmasını sağlıyordu.

Özellikle, mevcut dereler ve hattı içtimalar yamaçlarda yağmur sularının birleştiği çizgi ve patikalar öyle değerlendirilmisti ki, mevziler birbirlerine hep yaklaşıp surette, kasabanın etrafında birleşiyorlardı. Bu merkez mevziden ihtiyatların istenilen zaman ve yerde kullanılması kolaylığını mümkün kılıyordu. Buna mukabil, Rusların taarruz kuvvetleriyse, bundan ötürü, birbirinden uzaklaşıyor, bölünüyordu.

Diğer bir önemli husus da, tahkimat cephesinin ve tabyaların yapılışı plevnedeki müdahalelerin (savunanların) miktarıyla orantılı olmasıydı. Örneğin, 50.000 kişiye göre hesaplanmıştı. gelişigüzel yapılmamıştı.

Bir yabancı yazar, Plevne tahkimatından özet olarak bahsederken:

"...Plevne Savunma Sistemi, 40 kilometre uzunluğunda bir yarım daire teşkil ediyordu. Türkler burada 20'den fazla tabya inşa etmişlerdi. Bu tabyalar, kural olarak, tepelerin üstünde veya ileriye doğru uzanan kısımlarda kurulmuştu. Tabyalar derin ve kademeli bir şekilde düzenlenmiş siperler, topçu için platformlar (mevziler), piyade için toplanma yerleri, insanların ve koşum hayvanlarını barındırmak, cephaneye ve yiyecek maddelerini korumak ve saklamak için sığınaklardan oluşan bir sistemle donatılmıştı. Bütün bunlar, toprak ve ahşaptan yapılmıştı." [9]

2. Tahkimat o şekilde yapılmıştı ki, ileri hatlar, geride (merkezde) bulunan mevzilerin ateşlerinin koruyuculuğunda bulunuyordu. Bu ayrıca, düşmanın taarruz ettiği, bölgede çarpaz ateş altına alınmasını da sağlayacak gibiydi.

[9] ASKERİ TARİH BÜLTENİ; Ağustos 1980, Sayı 10, Ankara, Genelkurmay Basımevi, s. 136.

3. Mevzileniş şekli de gelişigüzel değildi. Öyle ki, ileri araziye gerideki silahlarla da ateş altına almayı mümkün kılacak gibiydi. [10]

4. Mevziler ve avcı çukurları, birbirlerine örtülü yollarla bağlanmıştı. Bu suretle düşman tehdidine maruz bölümlere ihtiyatlar gizlice sevkedilebiliyordu. Piyade savunma hatlarında, ayrıca düşman gözünden, bazıları da ateşinden koruyan mahfuz mahaller de mevcuttu. Arazi o kadar iyi değerlendirilmişti ki, yanlarda ve cephe de inşa edilen bu kapalı tabyalar içerisinde ara siperleri ve mahfuz mahaller (korunmalı yer) de vardı. Bu suretle, gerek savunucular gerekse ihtiyatlar düşmanın en şiddetli ateşlerine maruz kaldıklarından bile emin ve korunacak sütreler bulabiliyorlar ve buna mukabil tehlikeli anlarda muharebeye katılacak gibi yakında olabiliyorlardı.

Bu söylenen mahfuz mahaller tüm garnizon mevcudunu alabilecek kadar çoktu.

5. Nispeten az sayılabilen topçu, düşman piyadesine âzami zayıat verdirecek gibi mevzilenirilmişti. Toplar her ne kadar tabyalara yer-

[10] ALİ FUAT; Osmanlı-Rus Seferi, c. III, s. 951-953.

leştirilmişse de, gerektiğinde kolayca mevzi değiştirerek kullanılabilecek gibi tertiplendirilmişti. Yakın muharebelerde topçunun desteği en üst düzeyde olabilecek gibiydi.

Özet olarak kazma ve kürekle silah gayet mahirane kaynaştırılmış ve tümleştirilmişti.

Muhabere irtibatı da emindi. Örtülü tabyalar gerek birbirleriyle, gerekse genel karargâhla telgraf hattıyla bağlanmıştı.

6. Plevne Müstahkem Mevkii'nde, emir ve komuta da pek güzel cereyan ediyordu. Çevre tahkimatı muhtelif mıntıkalara, bu mıntıkalar ayrı ayrı ikinci derecede mıntıkalara taksim edilmiş, genel ve özel mıntıkların her birine bir komutan atanmıştı. Tabyaların da ayrıca bir komutanı vardı.

Bunun için de denilebilir ki, bu harpte Plevne'de, emir ve komuta zinciri tam bir düzen içerisinde olup en ufak ayrıntılarına kadar sorumluluk ahengi kurulmuş haldeydi.

Plevne tahkimatında en önemli bir özellik de, birliklerin tahkimatın yapılması ve geliştirilmesi hususunda, yetkili ve istedikleri gibi harekette serbest olmalarıydı. Her Tabya muhafızları muharebeden edindikleri tecrübelere göre tabyalarını tedricen genişletebilir ve pekiştirebilirdi. Piyade hakları düzeltiliyor veya durum

ve olaylara göre acele olarak ara irtibat hendekleri ve mahfuz mallar inşa edilebiliyordu. Bu maksatla aletler ve gerekli tahkim malzemesi yeter derecede mevcut olduğundan toprak işlerinde ve diğer tahkim faaliyetlerinde halktan ve amelelerden de faydalanılabiliyordu.

Daha önemlisi, komutan ve erler tahkimatın ve tahkim malzemesinin kıymetini en iyi bir şekilde anlamışlardı. [11]

2. 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'nin Başlaması ve Gazi Osman Paşa'nın Plevne Müdafaası

a. 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'nin Başlaması.

93 Harbi diye acı bir anı olarak zihinlerde ve tarih yapıraklarında yer alan 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi, sonucuyla yalnız Türkleri değil, dünya politik dengesini de sarsmıştır. Bu savaş, o dönemde, Osmanlı İmparatorluğu'nu yönetenlerin hatalarının, bu arada, komutanlar arasındaki anlaşmazlıkların koca bir devleti nasıl bir akibete sürüklediğinin ibret alınacak örneğini de vermektedir.

[11] ALBAY TALAT, Plevne Müdafaası, 66 no.lu Askeri Mecmua Eki, s. 1-2.

Paris Antlaşması, Osmanlı İmparatorluğu'na, önemli bir süre nefes aldırması, Rus tehdit ve saldırılarını 1870'lere kadar önleyebilmişti. Buna rağmen, Rusya pek de boş durmuş sayılmazdı. Bu süre içerisinde, Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki emellerini başka yollarla, örneğin ırkçılık yoluyla, gerçekleştirmeye devam etmiş, Panislavizm İdeali'ni ortaya atarak Ortodoksluğu ve İslav ırkını, Osmanlı İmparatorluğu'na karşı ayaklanmaya ve savaşa kışkırtmıştı.

1870'den itibaren Rusya'nın kendini toparladığı, açıktan açığa tekrar Osmanlı Devleti'yle uğraşmaya başladığı görülür.

Nitekim, Balkan Devletleri konusunu bahane ederek, Osmanlı İmparatorluğu'na baskı yapabilmek için, 1876 yılında, İstanbul ve Londra'da iki konferans toplanmasını sağlamış ve bu konferanslarda Türkler aleyhine kararlar alınmıştı. Türklerin bu konferanslardaki kararları reddetmesi üzerine, siyasi ve askeri bütün avantajları sağlamış bulunan, saldırı için hazırlıklı ve kararlı olan Rusya, tek başına bırakılmış veya tek başına yakaladığı Osmanlı İmparatorluğu'na, 24 Nisan 1877'de savaş açmıştır. [12].

[12] BELLETEN; c, XXVI, Sayı 101-104, No. 101-104, s. 567.

Rusya, o devrin yöneticilerinin dar görüşlü olmalarından da faydalanarak Romenlerden, Bulgaristan'a geçiş vizesi de koparmıştır. Üstelik Romenlerin, 50.000 askerle Rus Ordusu'nun yanında Türklere karşı yer almalarını da sağlamıştır.

Resmen savaş ilanından bir gün önce Rus süvarileri, 23 Nisan'da, Romanya sınırından aşağıya indiler. 8 nci Rus Kolordusu Romanya topraklarına girdi. Galatz (Kalas) ve Braila (İbrail) istikametinde ilerledi. General Sahovski'nin idaresindeki bir Rus Kolordusu Tuna üzerinden Gyurgev'e General Ganetski komutasındaki kuvvetler de Rusçuk doğrultusunda ilerlediler.

Plevne'ye saldıran Rus kuvvetlerinin büyük çoğunluğu Tuna Nehri'ni Niğbolu - Zıştovi arasındaki bölgeden, bir kısmı da Rusçuk yöresinden geçmişlerdir.

Ancak, Plevne önlerine gelince, Rus kuvvetleri durmak mecburiyetinde kalmışlardı. Gelecek sayfalarda görüleceği üzere, Gazi Osman Paşa komutasındaki Türk kuvvetleri, kendilerinden kat kat üstün olan Rus kuvvetlerini ayarca Plevne'ye sokmamışlardı.

Gazi Osman Paşa'nın yaşam öyküsünün en renkli bölümünü de içeren bu savaşlar, diğer bir deyimle, Türk Ulusu'nun ve Türk Ordusu'nun şerefini yücelten PLEVNE DESTANI, kitabın elverdiği ölçüde özet olarak sunulacaktır.

b. Gazi Osman Paşa'nın Plevne Müdafaası.

Ülkenin savunulması sırasında, Saray'ın yerli yersiz müdahaleleri ve kararsızlıkları, birbirlerinin başarılarını kıskananların etkisinde kalan devlet yöneticilerinin, en iyi teklif ve istekleri redde varan ters tutumları, adeta başına buyruk gibi hareket eden komutanlar arasındaki anlaşmazlıklar, bu savaşın daha başlangıçta kaderini çizmişti.

Örneğin, Osmanlı-Rus Harbi başladığı zaman, Sırpların, Rumenlerin muhtemel hareketlerine karşı, Vidin'de kalmaya memur edilmiş olan Osman Paşa, orada beklemekte bir fayda olmadığını belirtip, düşman Tuna'yı aşmadan, Niğbolu'daki tümen ve Şumnu'dan gelecek Tuna Doğu Ordusu ile birleşerek Zıstovi istikametinde harekâta girişilmesini teklif etmişti. Aksi halde savaşın kazanılamayacağını belirtmişti.

Bu konudan, Plevne savaşlarına katılmış, bir İngiliz Yüşbaşısı bu biçimde söz etmektedir:

"... Ömrüm boyunca kendime bir soru sormuşumdur. Harp esnasında Osman Paşa, benim bildiğim dokuz defa, bilmediğim birçok defalar gayet uygun ve elverişli strateji planlarını Paşahâza arz etmişti. Bunlar, ya reddedilmiş (iki defasında ben biliyorum), yahut bilmezlikten

gelinmiş (dört defasını ben biliyorum), yahut da aradan bir gün geçtikten sonra kabul edilmişti (üç defasından haberdarım), ki o zaman da iş isten geçmişti. Acaba bütün bunlar bir tesadüften mi ibaretti ? Yoksa çulğun bir kışkırtılık, çekememezlik icabı olan akılsızca bir tutumla mı Padişah böyle davranmıştı ? Durumu çok yakından bilenlere de bu soruları sordum, fakat onlar da bana cevap vermekten kaçındılar..”

[13]

Gazi Osman Paşa'nın yerinde ve haklı teklifleri, yabancı yazarın da belirttiği gibi ne yazık ki en yakın cephe komutanı, Başkomutan (Serdar-ı Ekrem) Abdülkerim Paşa tarafından da kabul edilmemiş ve Abdülkerim Paşa, Osman Paşa'nın Vidin'den ayrılmasına izin vermemiş, bunun sonucu Ruslar, Tunayı kolaylıkla geçip Balkanlara yayılmışlardır.

Türk üst kademesinde çekişmelerle vakit geçirilirken, en nihayet, 8 Temmuz 1877'de, bir miktar Rus süvarisi, içinde ancak bir Redif Bölüğü bulunan Plevne'ye girince durum değişti. Her ne kadar Rus süvari birliği, iki saat kadar Plevne'de kalıp Rahova'ya çekilme zorunda kal-

[13] HERBERT; Plevne Müdafaası s. 51.

dıysa da, Plevne'nin savunulması gereğini de aydınlaştırdı. Bu maksatla, Niğbolu'dan üç piyade taburu ile bir miktar topçu Plevne'ye sevk edildi.

Durum böyle olunca, harekâtı Saray'dan idare eden II. Abdülhamit, nihayet Osman Paşa'nın tekliflerine önem vermeye mecbur kaldı. Şöyle ki; 7/8 Temmuz gecesi, Padişahın isteği üzerine, huzura çıkan Osman Paşa, son durum karşısında, Niğbolu'nun terki ve Balkan Geçitleri'nin muhafazası lüzumunu izah etti. Kendisinin Vidin'den ayrılması için gereken Padişah iradesinin çıkmasını da sağladı.

Osman Paşa, on dokuz piyade taburu, dokuz sahra bataryası ve beş bölük nizamiye süvarisinden oluşan kuvveti (Toplam : 12.000 kişilik mürettep bir kolordu) ile, 13 Temmuz 1877 günü, Vidin'den Balkan Geçitleri'ni tutmak üzere hareket etti.

Fakat, üçüncü gün, Serdarıekrem Abdülkerim Paşa'dan, Niğbolu'nun sıkıştığı haberiyle, bir an evvel Plevne'ye varıp orayı tutma emri geldi. Bu emirle Osman Paşa'nın hareketinin istikameti ve gayesi değişmiş oluyordu. Durum gayet kritikti. Çünkü, 16 Temmuz 1877 günü Plevne'nin güneyindeki Lofça, 17 Temmuz 1877 günü de Plevne'nin kuzeydoğusundaki Niğbolu düşmüştü.

Osman Paşa Kuvvetleri, 19 Temmuz 1877 günü, Plevne'ye henüz varmışlardı ki, Rus kuvvetleri şehrin kuzeydoğusunda göründü. Böylece, Plevne muharebeleri başladı.

(1) Birinci Plevne Muharebesi (20 Temmuz 1877)

Hemen ertesi gün, yani 20 Temmuz 1877 Cumartesi günü, sabah saat 05.43'te, baskın tarzında Rus taarruzu başladı. Ruslar, General Krüdener'in komutasında kuzeyden, kuzeydoğudan doğudan ve güneyden, dört bir taraftan hücum etmişlerdi.

Türk Kuvvetleri, birkaç dakika içerisinde toparlanıp düşmana karşı koymaya başladılar. Bir süre sonra her taraftan, yeri göğü sarsacak genel bir çatışmaya girişildiği anlaşıyordu.

Türk Komutanlar, en büyük rütbelisinden en küçük rütbelisine kadar büyük bir disiplin içinde muharebe ediyorlar, mahirane kuvvet kaydırmaları ve manevralarla önemli bölgeleri ellerinde bulunduruyorlardı. Bir taraftaki kuvvetler, Rusların sıkıştırdıkları diğer taraftaki kuvvetlerin hemen yardımına koşuyorlardı. Bütün bunlar tam bir muharebe sanatı çerçevesinde cereyan ediyordu. Saat 07.00 - 07.30 olduğunda, Türk Kuvvetleri, duruma iyice hâkim oldular. Birkaç saat sonra (öğle üzeri) bu taktik üs-

tünlük, sonucu müjdeledi. Türklerin: — Ruslar kaçıyor! ... naraları muharebe meydanında yankılanıyordu. Türk askerinin heyecanı ve coşkusu en üst düzeyi bulmuştu. Rus subayları kaçmakta olan askerlerini derleyip toplamak için çırpınmakta fakat, Türk Kuvvetlerinin açtığı ateşler altında bu gayretleri boşa çıkarmaktaydı. Saat 14.00 sıralarında silah sesleri iyice durmuş, baskınla düşmanın eline geçmiş olan yerler tekrar Türklerin olmuştu.

Ertesi sabah Ruslar, tüm topçularıyla tarruzlarını yineledilerse de sonuç kendilerine daha da pahalıya mal oldu, Çünkü büyük çapta zayıat vermişlerdi. Türk Kuvvetleri karşısındaki üstün Rus Kuvvetleri pes etmişlerdi. Yorgun ve hazırlıksız yakaladıkları Türk Kuvvetleri karşısında, muhakkak kazanacaklarını sandıkları bir savaşı ummadıkları ağır bir yenilgi ve büyük zayıat vererek kaybetmişlerdi.

Ruslar, bu kayıplarının 7.500 kadar olduğunu söylemekteyseler de, muharebeyi izleyen yabancı diğer gözlemciler bunun 10.000 civarında olduğunu ifade etmektedirler. Yalnız, Türklerin, bir bölgede gömdükleri Rus ölü sayısı 3.000 olup 1.000'de Rusların götüremedikleri, Türklere esir kalan yaralı saptandığına göre tahminler kesinlik kazanıyordu.

Türk zayıfatı, hastahaneye sevk edilen yaralıları dahil 2.000 kadardı. Bu savaşta Türkler, akıllılık etmişler, siperlerinden dışarıya çıkmamışlardı. Araziden tam anlamıyla faydalanaarak az kayıp vermişlerdi.

Muharebe sonunda, düşmanın 17 adet üçatlı mühimmat arabası, bir arızalı topu, birçok tüfeğiyle, içinde 300 kadar çadır bulunan, bir alayı tüm ağırlığıyla Türklerin eline geçti.

Bu yenilgi, Rusları öyle hırpalamış olacak ki, on gün Rus tarafında hiçbir hareket görülmedi. Buna karşılık, Plevne ve çevresinde, dikkati çeken bir harekettir sürüyordu. Ateş ve manevra sahası olabilecek ve muharebede önemli görülen bütün tepelerde her gün sürekli muharebe eğitimleri, Türk geleneklerine (muhakkak ki teminindeki güçlük nedeniyle) uygun mermi tasarrufunun dışına bile çıkılarak, devamlı hakiki atışlar yapıyordu. Birlikler her gün, Tugay ve Tümen Komutanları tarafından denetleniyordu. Yine her gün elbise, silah, esya ve erzak muayenesi yapıyordu.

Bir taraftan kılıçlar bileniyor, bir taraftan silahlar sökülüyor, takılıyor ve silinip temizlendikten sonra hemen her saat başında muayene olunuyor, askere cephanesi dağıtılıyor.

Bu arada, civardaki köylerden ve kasabalardan her türlü yiyecek maddeleri geliyor ve stok ediliyordu.

Karargâh çevrelerinde, kritik yerlerde nöbetçi adedi artırılmış, önemli tepelere karakollar konmuştu. Bütün bunlar olurken, Sırplar'la olan sınır da ihmal edilmemişti. Özellikle Tuna Nehri boyundaki kasaba ve köyler, gönderilen müfrezelerle elde bulunduruluyor, kısaca çevrede kuş uçurulmuyordu.

Bütün bu didinmeler ve insaniüstü gayretler sırasında buradaki kuvvet mensuplarının içini burkan, zihinlerini devamlı meşgul eden bir husus vardı. Bunu bir türlü kafalarından atamıyorlardı. Karargâhta, gerilerde oturup da dizginleri ellerinde tutanlara karşı büyük öfke duyuyorlardı. Padişahın gözdelerine ve etrafını saran tufeylilere, Osman Paşa'nın, Kalafat'ı ve Tuna Adaları'nı Ruslardan önce işgal etmesini engelleyen, Harp Şurası'na karşı dehşetli bir hıncı duyuyorlardı. Çünkü Osman Paşa, Romanya'nın istilası için gayet esash planlar arz ettiği halde, bunlar, Padişahın vetosuyla karşılaşmıştı.

Askerlerin komutanlarına (Osman Paşa'ya) ve O'nun kararlarına güvenleri sonsuzdu. O kadar ki, bu yüzden de İstanbul Hükümetiyle Başkomutanlık makamının O'nu çekemedikleri kanaati herkeste yer etmişti [14].

[14] a.g.e.; s. 88-90.

(2) İkinci Plevne Muharebesi (30 Temmuz 1877) ve Padişah'ın Osman Paşa'ya Teşekkürü, Kılıç Hediye Etmesi

Bu ilk tehlikeyi savuşturan Osman Paşa, pek elverişli olmamasına rağmen, mümkün olduğu kadar, mevcut tepelerde hemen siperler kazdırtmaya başladı. Uzunluğu 20 kilometreyi bulan "Savunma Hattı"nı kuvvetlendirmeye ve etraftan celbedilen kitalar, gönüllülerle Koloradusunu takviyeye koyuldu. Kısa zamanda Koloradunun mevcudu tekrar 20.000'ne yükseldi. Bu arada, Plevne'nin savunmasını güçlendirmek ve geri hatlarla bağlantı kurabilmek için çok önem taşıyan Lofça üzerine kuvvet sevk etti ve burasını geri aldı (26 Temmuz 1877).

Nihayet, her gün beklenmekte olan düşman taarruzu, on gün sonra (30 Temmuz 1877 sabahı) göz gözü görmeyen sisli bir havada başladı. Düşman bu sefer Plevne'ye bütün kuvvetleriyle yüklenmişti.

Sis saat 10.00'na kadar devam etti ve saat 11.00'den itibaren kalktı. Artık yeterli bir görüş mümkün oluyordu. Gözetleme sonucu düşmanın, muharebe ileri karakollarına kadar yaklaştığı görüldü. Öğle vakti düşman topçusu, Türk tahkimatını bütün şiddetiyle dövüyordu.

Bu şiddetli ateş altında Türk askeri yıkılan siperlerini ve sığınaklarını hemen onarıyor, bir taraftan da düşmanın harekâtını dikkatle izliyordu.

Taarruzu başlangıcında, Ruslar her ne kadar birinci ve ikinci siperleri ele geçirdilerse de sonuçta yine püskürtüldüler ve bu püskürtülüşleri öyle oldu ki bir süre sonra büyük bir bozguna dönüştü, Ruslar bu sefer de büyük kayıplara uğradılar.

Bu savaşlarda bulunmuş bir yabancı yazar Türklerden şöyle bahsetmektedir:

“...Türk Askerleri, yaralı Rus esirlerine tıpkı Türk kardeşlerine olduğu gibi muamele ediyorlardı..”

Bu yazarın kitabından alınan satırlar, Türk’ü kötüleyenlere karşı herhalde en güzel bir belge ve cevap olur.

Yine aynı yazar, Türklerle savaşa kalkan Ruslar için de şöyle demektedir: “...Rusya, önünde yere uzanmış birini görerek, ölmekte olduğunu sanan ve O’nun ötesini berisini ele geçirmeye uğraşırken, Ondan çok yerinde ve acısını hayatının sonuna kadar unutamayacağı tekme yiyen bir adama benzemişti...”

Aynı yazar devam etmektedir: "...Hasta adamın birdenbire müthiş bir canlılık göstermesi Rusyayı şaşırtmıştı. Bunun üzerine Rus kargâhları Tırnova'dan Bulgarin'e çekilmiş, Gurko (Bu Rus komutanı, Niğbolu'yu Doğu Rumeli'yi ele geçiren ve oradaki Hristiyanları ayaklandıran, çevrede Anibal olarak ad salan Çar'ın en güvendiği kimse idi) Balkanlardan geri çağırılmış, Doğu Rumeli boşaltılmış, Çaregeviç kuvvetleri darma dağınık olmuş, Romanya fiili yardımdan korkar hale gelmiş, geçici bir süre Ruslarla olan bağlantısını dahi gevşetmiş, İstanbul'a doğru keyifli, neşeli bir askeri gezinti yapacaklarmış gibi ilerliyeceklerini uman Rus hayalleri sarsılmış, kendi kendilerine (Plevne dayanacak mı, düşecek mi?) kuşkusuyla allak bullak olmuşlardı..." [15]

Evet, harbin ilanı ve çarpışmalar dört buçuk aydan beri devam etmekteydi. Bir tek adam, Osman Paşa, Rusya'nın tükenmez kaynaklarından bulup getirdiği kuvvetlerine karşı, güç ve takatinin erişebileceği en yüksek noktaya çıkarak meydan okumuştü.

Bu büyük komutanın ve kahraman Türk askerinin, ne kadar büyük kuvvetler ve güçlü silahlar olursa olsun yenilgiye düşmeyeceği ha-

[15] a.g.e.; s. 148-150.

kikati, düşmanın kafasında yer etmişti. Hele verilen zayıat ve düşülen perişan durum, Rus Orduları Başkomutanı Grandük Nikola'yı, büyük telaş ve ümitsizliğe sürüklemişti. Nikola'nın, bu ikinci mağlubiyetten sonra Romanya Prensi Karol'a çektiği telgraf, tüm dünya tarih sayfalarında yer almıştır:

“...Yardımaımıza geliniz, nereden isterseniz, nasıl isterseniz, ne şekilde isterseniz Tuna'yı geçiniz. Fakat, bir an önce bizim yardımaımıza koşunuz, Türkler bizi mahvediyorlar. Hristiyanlık davası kayboluyor..”

Türk Kuvvetlerinin imanı, kanından gelen mertlik ve cengaverlik karşısında âciz kalan düşmanın bundan sonra taktığını değıştirdiğı, Sivastopol Muharebelerinde isim yapmış Todleben'in uyarılarına uyulduğı görülür. Todleben, Rus ileri gelenlerine ve komutanlara sabır lüzumunu kabul ettirmiştir. Artık bundan sonra Ruslar, sabıra ve Türkler aleyhine işleyen zaman kaybına bel bağlamışlardır. Bu planlarında, Türk Kuvvetlerini kılığa ve açlığa mahkûm etmek başta gelen hareket tarzıydı. Bu hareket tarzlarını başarıyla uyguladılar ve görülecektir ki bu yoldan başarıya da ulaştılar.

Ağustos ayının başlarında, Osman Paşa'ya Padişah tarafından yazılmış bir mektup gel-

di. Bu mektup, bütün birliklerde, komutanları tarafından okundu. Bu mektupta Padişah, Türk Milleti adına Osman Paşa'ya birliğiyle iki defa kazandığı zaferden dolayı teşekkür ediyor ve kendisine elmasla işlenmiş kıymetli bir kılıç hediye ettiğini bildiriyordu.

Üst üste kazanılan bu iki zafer askerler üzerinde büyük etki yapmış, oldukça da muharebe tecrübesi kazandırmıştı. İşte bu şevkle, Ağustos ayında yeniden birçok tabyalar yapıldı. Korunmak için daha elverişli siperler, sığınaklar kazıldı. Bunlar ön ve yan siperlerle takviye edildi. Birer tabur ve bataryayı içlerine alacak kadar hazırlanan tabyalardan başka bütün Muharebe İleri Karakollarında da sayısız siperler hazırlandı. Bütün tabyalar ve siperler birbirleriyle gizlenmiş yollarla bağlandı. Erzak ve mühimmat için yeni yeni mahfuz mahaller vücudada getirildi. Yapılan bu tahkim işleri, hemen hemen bütünüyle, yukarıdan emre gerek duymadan subayların ve astsubayların içlerinden gelerek ve önemini anlamış olmaları ile ilerliyor ve geliyordu.

Bütün bunlar olurken, cephede tam bir sükûnet var sayılamazdı. Büyük ve küçük çapta karşılıklı çatışmalar, özellikle keşif taarruzları devam etmekteydi. Her çatışma Ruslara paha-ya malediliyor, fakat bir bakıma Türklerin de zayıflarına vermesine neden oluyordu.

1 Eylül 1877'den itibaren, düşman taarruzları şiddetini artırmaya başladı. Gittikçe takviyeler alan düşman, cephenin bazı kesimlerinde Türk Kuvvetlerini mağlup etmekte, oralardan hiç de hoş gitmeyen haberler gelmekteydi. Nitekim, 4 Eylül'de Lofça'nın düştüğü öğrenilmişti. Bu önemli bir haberdirdi. Çünkü Lofça - Plevne yolunun Rusların eline geçmesiyle geriye olan ulaşım ve muhabere kesilmiş oluyordu.

Bu tarihte Türklere taarruz eden Rus Kuvvetleri: 107 tabur piyade, 91 süvari bölüğü, 444 top olmak üzere 100.000 kişiye ulaşmıştı. Batıdaki kuvvetlere 3 Romanya tümeni de katılmıştı.

(3) Üçüncü Plevne Muharebesi (7-12 Eylül 1877)

Yukarıdaki son gelişmelerden cesaret alan Rus Başkomutanlığı, 7 Eylül 1877 Cuma sabahı saat 06.00'da bütün cephelerde Plevne üzerine taarruza geçti. Ayazlı ve sert bir sabahı, bir taraftan da yağmur başlamıştı. Özellikle güneyde ve güneydoğuda yoğun bir sis görüşü engelliyordu. Buna rağmen saatler ilerledikçe Rus topçu ateşi gittikçe yoğunlaştı ve topçu muharebesi akşam karanlığına kadar devam etti.

8 Eylül günü de hemen hemen bir gün önceki gibi geçti. Yalnız, akşamüstü batı taraftan düşmanın giriştiği taarruz, zorlu bir piyade muharebesi halini aldıysa da, bu kısımda binden fazla askerini kaybeden düşman çekilmeye zorunda kaldı.

Topçu ateşi, gece gündüz devamlı aralıklarla sürdü, 9 Eylül günü daha şiddetli olduysa da bugün Romen süvarilerin püskürtülen taarruzlarından başka düşmanın önemli bir hareketi görülmedi. Gece olaysız geçti.

10 Eylül günü topçu düellosu aralıksız sürdü. Ruslar'ın taarruz hazırlıkları için yaptıkları bombardımanlar dört gün devam etti. Ne var ki, bu kadar top mermisi harcanmasına rağmen, düşman yine bekleneni elde edemedi. Esaslı bir zarar ve tahrip yapamadı. Türk tabyalarında husule gelen ufak tefek tahripler geceleri hemen onarılmış, hatta yeniden bir takım tahkimat bile ilave edilmişti. İnsanca da pek zayıat olmamıştı. Kazaya uğrayanlar da dahil olmak üzere Türk tarafının bütün zayıatı 500 kişiydi. Ama buna karşılık düşmanın bu dört günlük kaybı 2.000'di.

Türk askerleri moral olarak sarsılmak şöyle dursun, Rus bataryalarının ateşlerinin dağınıklığıyla âdeta alay ediyorlar ve Rus topçusunun haline gülüyorlardı. Rus topçusu-

nun bu dört günlük süre zarfında sarfettiği cephane miktarının 30.000 mermi civarında olduğu sonradan yabancı kaynaklardan öğrenildi.

Nihayet 11 Eylül günü, sağnak yağmur ve yağmurun oluşturduğu çamurlu muharebe alanı en şiddetli boğuşmalara sahne oldu. Muharebenin korkunçluğundan çevre halkı paniğe kapılmış, her iki taraf askeri birbirine karışmıştı. İki taraf kuvvetleri bir kaderi tayin edecekti. Bugün de düşman yenik düşmüştü, hem de perişan olmuştu.

Gece yarısı, Plevne'nin güneyinde, büyük bir yangın çıktı. Bu yangın o kadar büyüktü ki alevler kasabayı kilometrelerce mesafeden görülecek kadar aydınlattı. Uzun bir sütun halinde yükselen alevler, mermi ve güllerden yanmış siyah topraklar üstünde yatan parçalanmış insan ölümlerini aydınlatıyordu. Bu arada topların namluları ağzından fışkıran alevler ve zaman zaman artan tüfek sesleri ortamın korkunçluğunu bir kat daha artırıyordu.

Ertesi gün öğrenildi ki, Plevne'nin güneyinde çıkan, fakat alınan önlemler ve insanüstü gayretlerle kısa sürede söndürülebilen yangın, Osman Paşa'dan insanca muamele gören ve Os-

man Paşa'nın titizlikle himaye ettiği Plevne Hristiyanları tarafından çıkarılmış, erzakların bulunduğu depo ateşe verilmişti.

En nihayet 12 Eylül günü, Osman Paşa, kısa sürede çekidüzen verdiği kuvvetleriyle düşmana taarruza geçti. Osman Paşa'nın taarruza geçtiği bölgedeki kuvveti, 21 tabur, 2 süvari bölüğü, yani 9.000 asker ve 10 top; karşındaki Ruslar ise 22 tabur, 12 süvari bölüğü toplam 13.000 asker ve 90 toptu. [16]

Sabah saat 06.00'da başlayan çarpışmalar, öğleden sonra saat 16.00'ya kadar, tam on saat sürdü. Muharebeye katılan kuvvetler gittikçe artıyor, Rus Kuvvetlerine Romenler de katılmış bulunuyorlardı. Her taraf ölü ve yaralılarla dolmuştu. Düşman bazı yerleri ele geçirdiyse de zaptettiği birçok mevziler geri alındı. Türklerin zayıfatı şehit ve muharebe dışı kalanlar dahil olmak üzere toplam 5.000 kişiydi. Ruslarla Romenlerin kaybı, bazı kaynaklara göre 25.000, bazı kaynaklara göre 16.000 denmekteyse de, çeşitli kaynakların birleştiği miktar, 15.000 Rus, 5.000 Romen olmak üzere toplam 20.000 kadardı. Bunun dışında düşman, topçu, süvari ve ihtiyat birliklerinden de 1.000 kişi kaybetmişti. Yalnız muharebe meydanında 7.000 ölüsü yatıyordu. İki tarafın zayıfatı

[16] a.g.e.; s. 185.

25.000 olup savaşan kuvvetlerin hemen hemen dörtte biri kadardı. Plevne öñü düşman mezarlığına dönmüştü. Birinci, İkinci, Üçüncü Plevne Muharebelerindeki başarısızlıklar Grandük Nikola'yı hasta yatağına düşürmüş, düşman taraf halkı, o günlere rastlayan Sen Jorj Bayramı'nı, üzüntülerinden dolayı adeta kutlayamamışlardı.

(a) Osman Paşa'ya Gazilik Ünvanını Verilmesi

Rusların dalgalar halinde, arka arkaya yaptığı üç saldırının da püskürtölmesi ve büyük çapta Rus zayıatı haberi İstanbul'a ulaşınca orada adeta bayram havası esti. Bu başarısından ötürü, Osman Paşa'ya Gazi'lik ünvanı tevcih edildi. (21 Eyül 1877).

Bu savaştan ve Gazi Osman Paşa'dan bahsederek bir yabancı yazar "... 1877 yılında İngiltere'de, Fransa'da, Almanya'da yaşayanlar ve o tarihte bu ölkelerde çıkan gazeteler, bir avuç Türk'ün, kudretli Rus sürülerini mağlup edebileceğine zorlukla inanabilmişlerdi; Osman Paşa'nın adı, evet bu ad herkesin ağzında dolayıyordu.

Hele İngiltere'de, Osman Paşa, o kadar büyük bir ilgi uyandırmıştı ki eğer 1878 yılın-

da İngiltere'ye bir seyahat yapmış olsaydı, hiç kimseye nasip olmayan muazzam gösterilerle karşılanacağı kuşkusuzdu..." demekte ve aynı yazar Üçüncü Plevne Muharebesi'ni şu satırlarla anlatmaktadır:

"... Üçüncü Plevne Muharebesi, verilen zayıat bakımından, Vatterlo'dan sonra dördüncü, oran bakımından (% 20 zayıat verildiğine göre) birinci sırayı almaktadır.

Üçüncü Plevne Muharebesi'nde, Türkler'in gösterdikleri yararlılık, gururlu ve imanlı bir milletin oğullarının vatanperverlikte gerektiği zaman, ne kadar yücelebileceğini, üstün istila kuvvetleri ve tehlike karşısında bir millet faziletinin nasıl birlik ve intizam içinde şahlanabileceğinin canlı örneğidir. Bu savaşlar, Türklerin, sevilen bir lider idaresinde, manevi yönden nasıl bir azamet iktisap edeceğini ve doğru bir dava uğrunda, inanmış ve şuurlu carptıkları için eğer şehit düşerlerse cennet kapılarının da kendilerine açık durduğuna inan beslediklerini göstermiştir."

Üçüncü Plevne, her ne kadar Rusların ve bunlarla birlik olan Romenlerin hazin mağlubiyetiyse de, sonunda, özellikle ölü ve yaralıların durumu Türkler için küçümsenemeyecek bir sorun olmuştı. Plevne çepeçevre kuşatıl-

mış, bütün yol bağlantıları kesilmiş olduğundan, yaralılar hâlâ Plevne'de idiler. Bunlar, bundan önceki muharebelerde olduğu gibi, Orhaniye'ye gönderilememişlerdi.

Başcerrah Hasip Bey, ekibiyle, her tarafı dolaşüyor, elinden geleni yapıyordu. Bu önlemler kâfi gelmiyordu. Bu, onların gayretsizliğinden değil olanaklarının yetersizliğindendi.

Bu üç savaşta, Plevne'yi, büyük saldırılarla almak ve muharebeyi kısa sürede sona erdirmek maksadıyla hareket eden Rus komutanları umduklarının aksine hüsrana uğramışlar, ne yapacaklarını bilemez hale gelmişlerdi. Karşılarındaki Türk Komutanı ve kuvvetlerini yanlış değerlendirmişlerinin acısı büyük olmuş, Çar'ı vicdan azabından kıvrandıracak kadar Rus kanı dökülmüştü.

Bir taraftan da, Rusya'daki iç karışıklıklar Çarlık Rusyası'nı sarsıyordu. Bu karışıklıkları yatıştırabilmek için ancak göz kamaştırıcı zaferler kazanmak lazımdı. Kaldı ki Ruslar, Hristiyanlık adına ve Hristiyanları kurtarmak için harekete geçtiklerini de ilan etmişlerdi. Bu yenilgilerden sonra geri dönüş hiç olamazdı. Bu takdirde, hem kendi memleketlerinin, hem de Avrupa'nın nazarında Rusya'nın prestiji çökerdi.

Ne var ki, bir defacık olsun mağlup edilememiş Osman Paşa'ya karşı muharebeye devam etmekse Rus kuvvetlerinin bu gidişle yok olmasına neden olacaktı. Gözlerinde devleşen Osman Paşa önünde Ruslar, binlerce ölü vermiş, buna karşılık Türk zayıfatının dörtte birini bile geçmemiştir.

23 yıldır bütün dünyada şöhretinin çalkalandığına inanan II. Aleksandr şimdi kara kara düşünmekte, çareler aramaktadır. En sonunda, Ruslara göre Sivastopol müdafii olarak bilinen General Todleben'e müracaata karar verilir. 27 Eylül günü Todleben Çar'ın huzurundadır. Rus şeref ve haysiyetinin bir kurtarıcısı olarak karşılanmıştır. Kendisine Plevne savunmasını çökertmek vazifesi verilmiştir. Bundan sonra (4 Ekim tarihinden itibaren) Osman Paşa'nın karşısındaki kuvvetlerin Başkomutanıdır.

General Todleben, daha başlangıçtan beri, taarruzla sonuç alınamayacağı kanısındadır. Kuşatma sonucu, yokluğa mahkûm ederek Plevne'ye boyun eğdirmek taraftardır. Todleben'in şu sözü tarihe malolmuştur:

"...İnsan eliyle yapılmış istihkâmların en kuvvetlisi olan Plevne, Türkler tarafından da müdafaa edildikten sonra hiçbir zaman hücumla elde edilemez..."

Evet, Todleben'e göre, Plevne'ye yapılacak herhangi bir hücum bundan öncekiler gibi başarısızlık ve hezimetle neticelenecektir. İşte, bu tarihten sonra, yani Todleben zamanında bazı saldırılar, hatta küçümsenmeyecek taarruzlar olduysa da, bunlar tâciz mahiyetinde veya anlamındadır. Çünkü, ana plan, kuşatma ve bunaltmadır.

Osman Paşa'ya kulak asmayan, yardım elerini uzatmayan ve O'nu kıskananların yanlış ve ihanete varan tutumları, ne yazık ki, Todleben'in uyguladığı taktiği, gün geçtikçe başarıya doğru götürdü, Koca Osmanlı İmparatorluğu'nu da acı akıbete doğru sürükledi.

Ekim ayının birinci günü düşman çemberi iyice daralmıştı. Düşman tahkimatı olabildiğince artırılmıştı. Her gün biraz daha gelişen bu hazırlıklara göre, iki cephe arasındaki mesafe 1.200 m., Kanlı Tabya denilen yerdeyse 90 m.'ye kadar yaklaşmıştı.

4 Ekim'e kadarki günler sükûnetle geçti. Ayın dördünden sonra Ruslar, Batı tarafını bombardımana başladılar. Bu topçu ateşi ayın dokuzuna kadar devam etti. Dokuzuncu günü

akşamı, büyük bir Rus kuvveti, güney cephe-
sindeki önemli tabyalara saldırıda bulundu. Bu-
radaki muharebe gece yarısına kadar sürdü
ve sonunda Ruslar püskürtüldü. Oluşumu şek-
liyle bir kuşatma sayılan bu muharebe son
günlerin en şiddetlisiydi. Bu muharebede Rus
zayıyatı 600, Türk zayıyatı 200'dür.

Ertesi akşam bir tabyaya (Yunus bey
Tabyası'na) yinelenen Rus saldırısı yine başa-
rısız kaldı.

Ayin 10-12'nci günleri arasında yapılan
gece saldırıları bu kez Gazi Osman Paşa Tab-
yası'na yöneltilmişti. Buradaki çarpışmalar
çok şiddetli olmasına rağmen, Ruslar, bundan
da bir şey elde edemediler.

Bu arada ayın 11'nci günü, Huruç (Çıkış)
harekâtına benzer bir Türk hücum denemesi
yapıldı. Fakat başarı elde edilemedi.

Özet olarak, 24 Ekim 1877 tarihinden iti-
baren, Osman Paşa Kuvvetleri'nin bütün dün-
yayla ilişkisi kesilmişti. Gün geçtikçe Plevne'-
nin durumu ağırlaşıyordu. Bu arada "Halâs
Ordusu" adı verilen, Gazi Osman Paşa Kuvvet-
leri'ne yardıma geleceği umulan Mehmet Ali
Paşa Kuvvetleri, General Gurko Kuvvetleri

engelini aşamamış, üstüste yenilerek bekleneni yapamamış ve yapamayacak duruma düşmüştü. Bu haber Türklerin sevkini iyice kırmıştı. Bunun dışında, soğuyan havalar, fırtınalar, akşam üstleri başlayan kar serpmeleri ve sis yeni yeni gaileler yaratıyordu. Yağan kar, zaman zaman eridikçe ortalık müthiş çamurlu bir hal alıyordu. Caddeler ve yollar feci bir haldeydi.

Parça parça düşman eline geçen yerlerdeki kuvvetler çekilirken kendilerine yalvarıp yakaran sivil halkı da beraber getiriyorlar, kendisi yardım alamayan Plevne'yi, onları da doyurmak ve barındırmak sıkıntısına sokuyorlardı. Doğal olarak bunun sonucu, savaşta yaralananların dışında hastalıkların başgöstermesi ve bu dertle de başa çıkamama üzüntüleri doğuyordu.

Düşman, Plevne çevresinde, durmadan yeni yeni tahkimat oluşturunuyordu. Ekim ayı sonlarına doğru Plevne çevresindeki çemberin çapı iyice küçülmüş yaklaşık 10 km.'ye inmişti.

Bu durumda, Ekim ayının sonundan Aralık ayının dokuzuna kadar, Osman Paşa'nın, ne üzüntüler içerisinde kıvrandığını düşünmek bile zor. Bu günlere kadar dehasının ken-

disini yükselttiği zafer ve şeref doruklarına erişmiş bu komutan, hiç kuşkusuz, talihin fırtınalarıyla sarsılmaktaydı. O'na yardım etmek için tek bir el bile uzanmamıştı. Birtakım vaatlerle oyalanmış, protestolara ve eleştirilere bile hedef olmuştu. Kısacası, koca komutan ve emrindeki kahraman Türk evlatları, harcanan zaman dişlileri arasına terk edilmişti.

Bütün dünya bu büyük komutanı ve harikalar yaratan komutasındaki kuvvetlerini dikkatle izlemekte: "Ne zamana kadar dayanacaklar... diye, kendi kendilerine, sorular sor-maktaydılar."

(b) Avrupa'daki Rus Orduları Başkomutanı Nikola'nın Osman Paşa'ya Mektubu

İşte bu gelişmeler olurken, 30 Ekim günü, İbrahim Bey Tabyası'na bir Rus görüşme memurunun geldiği görüldü. Bu memur, Osman Paşa'ya verilmek üzere bir mektup getirdiğini beyan etti.

İki taraf Komutanları arasında Fransızca yazılmış olan mektupların Türkçe asılları aşağıya çıkarılmıştır. [17]

[17] HERBERT; Plevne Müdafaası, s. 234-236.

PRODİM GENEL KARARGÂHI

30 Ekim 1877

“Ekselans Müşir Osman Paşa

PLEVNE

Mareşal Hazretleri, Zatiâlinize aşağıdaki hususları bildirmekle şeref kazanırım.

Buralardaki Osmanlı kıtaları esir edilmişlerdir. Rus Orduları bazı Türk mevzilerini ele geçirmişlerdir. Plevne, İmparatorluk muhafızları ve kumbaracılar mürekkep bir kolorduyla takviye edilmiş olan Garp Ordusu tarafından kuşatılmıştır. Muhabere ve ulaşım yolları kesilmiştir; Bundan böyle hiçbir iase kolunun gelmesi beklenemez.

İnsaniyet namına ve sorumluluk zatiâlinize raci olarak, fazla kan dökülmesine mani olmak üzere, ben sizi bütün direnmeleri kesmeye ve tayin edeceğiniz bir yerde teslim şartlarını görüşmeye davet ederim. Mareşal Hazretleri, yüksek saygılarımı kabul ediniz.

Nikola
Avrupadaki Rus Orduları Başkomutanı”

(c) Gazi Osman Paşa'nın Rus Başkomutanı Nikola'ya Cevabı

PLEVNE CİVARINDA GENEL KARARGÂH

12 Kasım 1877

"Altes Emperyal Grandük Nikola'ya

PRODİM

Zatı fehimanelerinin bana hitap eden, 30 Ekim tarihli mektubunuzu aldım.

Komutam altında bulunan İmparatorluk Ordusu cesaret, sebat ve enerjilerini ispat etmekten hiç bir vecihle geri kalmamışlardır. Bugüne kadar yapılan bütün harplerde de muzaffer olmuşlardır. Bu sebeple Majeste Çar, kendi muhafız kuvvetleriyle kumbaracılarını imdat kuvvetleri olarak buraya getirmek lüzumunu duymuştur. Gorna, Dubnik ve Telis mağlubiyetleri, buralarda bulunan kıtaların teslim oluşu, muhabere ve ulaşım yollarının kesilişi, büyük yolların işgal olunması, Ordu mu düşmana teslim etmem için kâfi sebepler değildir. Bu suretle askerlerimin şevkinden

hiç bir şey eksilmemiştir; ve bunlar, Osmanlı Askerlik şerefini korumak için yapmaları lazım gelen her şeyi de henüz yapmış değillerdir.

Bugüne kadar vatanımızın ve imanımızın uğrunda seve seve kan döktük; bundan sonra da teslim olmaksızın buna devam edeceğiz. Dökülen kanın sorumluluğu bu dünyada da, öteki dünyada da bu harbe sebep olanların üzerindedir.

Altes Emperyalinize saygılarımı sunarım.

Gazi Osman Paşa
Plevne Ordusu Komutanı"

Osman Paşa'nın mektubunda bu kadar asil ve vakur bir lisanla ifade ettiği hisler, bütün orduda takdir ve alkışlarla karşılandı.

Düşman başka yöntemleri de deniyordu. Örneğin, Kasım ayının 22 nci günü Pertev Paşa Tabyası önünde büyük bir sırığa takılmış bir levha görüldü. Bu levha üzerinde fena bir Türkçeyle: "Kars Kalesi alındı, Muhtar Paşa Ordusu teslim oldu. Siz her taraftan kuşatıldınız. Padişahınız barış istiyor, yalnız, Osman sizi burada tutuyor. Teslim olunuz, çoluk

ve çocuklarınıza kavuşunuz. Yoksa hepiniz ya açlıktan ölecek veya Rus kurşunlarıyla öldürüleceksiniz..." yazılıydı. [18]

Bir diğer gün de, Osman Paşa'ya Taymis ve Dayl News gazetelerinden birkaç nüsha gönderdiler. Bunların mavi kalemle işaret edilen yerleri, Muhtar Paşa'nın hezimetini ve Kars'ın Ruslar tarafından alındığını yazıyorlardı.

Bir diğer nüshalarda da, bu gazeteler, Süleyman Paşa'nın doğrudan Plevne'nin imdadına gücü yetmediğini ve Balkanlara düşen çok miktarda kar nedeniyle Şipka Ordusu'nun askeri harekât yapamayacak durumda bulunduğunu, hatta Rauf Paşa'nın komutanlıktan alındığını yazmaktaydılar.

Ruslar'a cevap verildiği zaman Plevne'nin genel manzarası şöyleydi:

Dört ay önce (yani kuşatma öncesinde) memleketin en refahlı kasabalarından birisi olan Plevne, şimdi, kalabalık, büyük ve ihmal edilmiş bir hastane halini almıştı. Sefil, muzdarip, hasta, harap, aç bir kasaba. Çocuklar açlıktan ağlıyor ve kadınlar gözlerinin yaşını kalplerine akıtıyorlar. Sokaklarda gidip

[18] a.g.e.; s. 245.

gelme hususunda geceyle gündüzün farkı yok denecek gibi. Bir taraftan ölenlerin gömülmesi, bir taraftan da çıkış hazırlıkları yapılması için hummalı bir çalışma görülmüyordu.

Ölüm artık o kadar çoğalmıştı ki, içinden ölü çıkan evlerde aile bireyleri ne seslerini çıkarıyor, ne ağlayıp hıçkırıyorlardı. Kaldı ki, yaralı, yahut hasta asker bulunmayan ev yok gibiydi. Salaşlar, ahırlar, özet olarak üzerinde dam bulunan her yer birer revir haline gelmişti. Artık hastalara bakılamıyor, ilaç bulunamıyor, ateş yakılamıyordu. Avurtları avurtlarına geçmiş, açlıktan gözleri kararmış çaresizler, şuradaki buradaki yığınları, biraz yiyecek bulmak ümidiyle ešeleyip duruyorlardı. Çeşitli hastalıklar her tarafı kırıp geçiriyor, Rus silahlarından daha fazla kurban verdiriyordu. Her taraftan hastaların iniltileri, can çekişenlerin feryatları geliyordu. Bütün kasaba halkı bir kişiden kurtuluş umuyor ve bunu Gazi Osman Paşa'dan bekliyordu.

Bütün bu sefalet ve kıtlığa rağmen kasabada dimdik olan bir sivil idare, barış zamanında olduğu gibi, son güne kadar vazifesini bilinçli olarak ifaya devam etmektedir. Hangi dinden olurlarsa olsunlar bütün halkın can ve malları daima korunmakta, tecavüzde bu-

lunan her kim olursa olsun ağır cezalara çarp-
tırılmaktadır. Mahkemeler daima açık bulun-
makta, adalet hükümleri hassasiyetle ve tam
bir tarafsızlıkla uygulanmaktadır. Bu konuda,
sehrin askeri olduğu kadar sivil yönetiminin
başında olan Mareşal Osman Paşa'nın ve Plev-
ne Valisi Hüseyin Bey'in tutum ve davranış-
larını methetmeye kelimeler kâfi gelmez. Ku-
şatma altında ve kıtlık içinde, birbirine zıt
insanların da bulunduğu Plevne şehrinde bu
güne kadar ne bir yağma, ne bir tecavüz ha-
reketi görülmemiş olduğunu söylemek bu ida-
re makinesinin ne kadar iyi işlediğini ifadeye
kâfidir.

Nitekim, Türkler çekildikten sonra, Plev-
ne'de kalanlar bunu çok iyi anladılar. Çünkü,
Türk Ordusu kasabadan henüz ayrılmıştı ki-
teslinden üç gün sonra. Bulgarların tesis et-
tikleri geçici idare döneminde cinayetin, teca-
vüzün, haydutluğun, hırsızlığın, yağmacılığın
her türlüşü kasabayı kasıp kavurmuştur. Da-
ha ilk günlerde kasaba halkının yüreğine, Türk
İdaresi'nin yokluğu ateşi düşmüştür.

Bütün yoksulluklara, mevsimin ağır şart-
larına rağmen, Plevne'deki Türk askeri, en bü-
yük komutanından erine kadar dimdik ve ayak-
taydı. Plevne deki durumu saat be saat izleyen

Avrupa, çökmek üzere olan bir memleketin gösterdiği bu şerefli direnişe hem korku, hem de hayretle bakıyordu.

O günlerde, Türklerin arasında bulunan İngiliz Yazarı "... Yeryüzünde bu kadar felaketler ve bahtsızlıklar içinde bunalmış olan bu memleketin yardımına tek bir el bile uzanmıyordu. Bu korkunç yaşam karanlığında, Türklerin içinde yanan ve ölümden başka hiçbir şeyle sönmeycek olan iman ve kahramanlık ateşinden başka hiçbir ışık parlamıyordu. Üzerlerine çöken felaketlere rağmen bütün ordu-gâhta bir tek ses yükseliyordu: - Teslim olmayacağız..." demektedir.

(3) Huruç (Çıkış) Harekâtı veya Dördüncü Plevne Muharebesi

(a) Huruç (Çıkış) Kararının alınması (Kroki-2)

Her geçen gün, düşmanın lehine, Plevne Müdafileri'nin aleyhine geliyordu. Saldırganlar güçlerini artırdıkça, demir çemberin içinde kalmış, her tarafla bağlantısı kopuk Türk Kuvvetleri'nin mevcutları da günden güne tükenmekteydi. Sonu gelmeyen ve gelmeyeceği de anlaşılan bu ümitsiz hale bir son vermek lazımdı. Herkesin kafasında bu oluşuyordu.

Kasım ayının son günü, bütün tayınlar, en azın da azına indirilmiş, buna rağmen 15 gün idare edebilecek kadar yiyecek kaldığı görüldünce, artık karar zamanının geldiği herkesçe kabul edilmiş bulunuyordu.

Nitekim, 1877 Aralık ayının birinci günü karargâhta, bütün Tümen, Tugay ve Alay Komutanlarından oluşan bir Harp Meclisi toplantıya çağırıldı.

Gazi Osman Paşa Harp Meclisine:

“Plevne’de, tüm erzakımız tükeninceye kadar sebat edip silahlarımızı mı teslim edelim, yoksa çetin ve üzüntülü olmasına rağmen bir Huruç (Çıkış) hareketiyle düşman hatlarını yarmağa mı çalışalım?..” sorusunu yöneltti.

Bu toplantıya katılanlar, en küçük rütbedeki subaylarının da karar ve teklifleriyle karargâha gelmişlerdi. Subayların yüzde seksen beşi, kuşatma çemberlerini zorlayıp, kırma ve yarma taraftarıydılar.

O gün, (1 Aralık 1877), karargâhta kesin bir sonuca varılamadığı ve ertesi günü tekrar toplanma kararı alındığı öğrenildi.

Gerçekte, verilecek karar basit bir şey olmayacaktı. Ölüm kalım savaşı verilecekti. Birçok kan dökülecek, şehit düşenler bulunacaktı.

Burada, Osman Paşa'nın ağırlık vereceği ve sonunda "KARARIM" diyeceği kelimeler büyük önem taşıyordu. Devamlı olarak İstanbul ile muhaberede bulunan (imkân nispetinde) ve durumunu hemen hemen devamlı bildiren Osman Paşa, Hükûmete son çare kararını da ilet-ti. Nitekim, 3 Aralık 1877 günü İstanbul'dan, Osman Paşa'ya, Plevne'yi tahliye için emir ve-rildi.

En sonunda, dünyanın ve tarihin alkış tut-tuğu Plevne arslanlarının başı Osman Paşa gü-rledi:

"— Böyle bir girişimin yani çıkış hareke-tinin mutlaka muvaffak olacağı hakkında kim-se kendisini aldatamaz. Fakat bana öyle geliyor ki, vatanımızın şerefi ve ordumuzun şöhreti, bi-zim yüksek bir cesaretle düşman üzerine atıl-mamızı zorunlu kılmaktadır..."

Aynı ikinci günü toplanan Harp Şurası'nın bu tarihi kararı ittifakla alındı.

"ÇIKIŞ HAREKETİ YAPILACAKTI". Karar yazıya çevrildi ve tüm üyeler tarafından imzalandı.

Bundan sonra, ayın üçüncü, dördüncü, be-sinci günleri yapılan toplantılar, Çıkış Hareke-ti'nin ayrıntılarının görüşülmesiyle geçti. Bu

süre içerisinde, Balkanlardaki diğer kuvvetlere ve İstanbul'un durumuna gelince içler acısı deyimi çok hafif kalırdı.

Muharebe şartlarının elverişsiz oluşu, Rumeli Cephesinde yeteneksiz bazı komutanların başarısızlıkları, Çıkış Hareketinde yararlanmak isteyeceği kendi kuvvetleri dışındaki kuvvetlerin bir kısmının askeri birlik demeye dilin varmayacağı kadar eğitim ve öğretimden noksan oluşları, Osman Paşa'ya, kendisinden başkasının en ufak bir yardımını mümkün kılmadı.

Türk Kuvvetleri, bu karmaşıklık ve düzen bozukluğu içerisinde, birbirlerinden habersiz, her kafadan bir ses çıkararak ve mütalâa beyan etme ile çok kıymetli olan zamanı harcarlarken Ruslar, her tarafı kuşatmakta ve ileri harekâta devam etmekteydiler.

Biribirinden kötü gelişmeler ve haberler karşısında, evvela kendisine güveni olmayan İstanbul ise telaş içerisindeydi. Telaş ve korku hiçbir şeyi halletmeyeceğine göre, Osman Paşa, dolayısıyla Plevne, daha başlangıçta kade-riyle başbaşa kalmış demektir.

(b) Huruç (Çıkış) Harekâtı veya Dördüncü Plevne Muharebesi (10 Aralık 1877)

Dördüncü Plevne Muharebesi de denilen Huruç (Çıkış) Harekâtı öncesinde hazırlıklar yapıldı. Birliklere yeniden çekidüzen verildi.

Çünkü, bugüne dek cereyan eden muharebelerde birlikler büyük kayıplar verdiğinden taburların mevcudu ve durumu yeni baştan düzenlemeyi gerektiriyordu. Çıkış hareketinden bir gece önceki son duruma göz atınca Osman Paşa Kuvvetleri aşağıdaki görünümdeydi:

Taburlardaki bölüklerin sayısı dört ila altı arasında düzenlenmişti. Her biri dörder taburlu iki alaydan oluşan tugayların üçü, bir tümeni teşkil ediyordu. Bu durumda Osman Paşa Kuvvetleri; iki tümenle beşer taburlu iki alaydan oluşan bir Müstakil Tugaydı. Bütün mevcut, (hastalıktan yeni kalkan ve hafif yaralı 7.000 kişi de dahil olmak üzere) 34.000 kişiydi. [19].

Plana göre, 1 nci Tümen, Ruslara taarruz edecek bu sırada Müstakil Tugay, nakliye ve ağırlık kollarını himaye edecek ve özellikle köprülerden geçişleri hem emniyete alacak ve hem de sağlayacaktı.

2 nci Tümen'in genel olarak göreviyse artçılıktı. Vid Suyu doğusunda yeniden yapılmış tahkimatı koruyacak, mümkün olduğu kadar kuvvetlendirilen yan istihkâmları ve ordugâhın güneybatısındaki tabyaları elinde bulunduracaktı. Bu Tümen, 1 nci Tümen'in yürüttüğü yolu takip edecek, ağırlık ve nakliye kolları geç-

[19] a.g.e.; s. 185.

tikten sonra, her üç köprüden birinden geçerek 1 nci Tümen'in muharebe alanına dahil olacaktı.

1 nci Tümen, tam bir muharebe düzenini muhafaza edecek ve nehri ortalık iyice karardıktan sonra aşacaktı. Nakliye kısmıysa, gün doğmadan geçişini tamamlamış olacaktı.

Gazi Osman Paşa, 1 nci Tümen ile beraber bulunacak ve yardımcısı Tahir Paşa olmak üzere, harekâtı bizzat idare edecekti. 2 nci Tümen'in Komutası da Adil Paşa'nın elinde bulunacaktı.

Bu plan, ufak tefek değişikliklerle hemen hemen aynen uygulandı.

Özetle Türk ve düşman kuvvetleri
Türk Kuvvetlerinin mevcudu şu durumdaydı:

Düşmana taarruz eden Türk kuvveti 29 piyade taburu, 11 süvari bölüğü, 48 top olmak üzere 12.000 - 13.000 kişiydi.

Düşman Kuvvetleri:

Bulgaristan'ın ve Plevne'nin batısında, harekâta iştirak eden Rus Batı Ordusu'nun toplam kuvveti; 204 piyade taburu, 154 süvari bölüğü, 694 top, yani 190.000 kişiydi. (Bu miktara, Orhaniye yolunu kesen Gurko Kolordularının da

dahil bulunduğu Plevne Kuşatma Ordusu'nun 132 piyade taburu, 66 süvari bölüğü, 482 topu, insan olarak 13.000 Rus askeri dahil değildir).

Türk Kuvvetlerinin ve onları takip eden sivil halkın terkettiğı gecenin sabahında Plevne'nin genel manzarası şöyleydi:

Plevne hasta ve yaralılarla doludur. Hemen hemen bütün evlerden bu hasta ve yaralıların iniltileri gelmektedir. Mevcutları da kabarıktır (4.000 kadardır). Bunlar son muharebelerde saf dışı kalmış nakli mümkün olmayan kimselerdir.

İlk planlamada bunları geride bırakmak hatıra gelmişse de çoğunlukla öyle iç yakıcı bir tarzda yalvarıp yakarmışlardı ki, sonunda çok az bir kısmı (250 kişi kadar) dışında kalanların birlikte götürülmesine karar verildi. Kalan 250 kişi de nakle kalkışıldığı takdirde ölümlerine mutlaka neden olunacağından korkularak bırakılmış hasta ve yaralıları. Bu çok ağır durumdaki hastaların yanında bir imam, bir kaç doktor ve hasta bakıcı konuldu ve bunlar için de adam başına 30 günlük erzak bırakıldı. Hasta ve yaralıların, kaldıkları evlerin kapılarına, yağlı boyayla, "Bu evde hasta ve yaralılardan başka kimse yoktur" yazılı levhalar asıldı. Ayrıca Haç resmi yapıldı. Hastahanelerin üzerinde de hastahane bayrakları sallandırıldı.

Bu işleri yürütmek için, Kasaba Mülki Âmiri, birkaç subay, hastalara bakmak ve emniyet için hastalıktan yeni kalmış 200 kişi kalmıştı.

Genel görünümüyle Plevne, karanlıklara gömülmüş, acıklı haliyle insanın duygularını donduracak gibiydi.

Burada bir olayı anımsamamak elden gelmiyor. Akkâ yenilgisi sonunda Türkler karşısında çekilirken, Napolyon'un, yaralı Fransız evlatlarına reva gördüğü (birlikte götürmemek için zehirletmek olayı) anımsanırsa, Gazi Osman Paşa'nın bu yönden de büyüklüğü belirmektedir.

Evet, hemen hemen kendisinin bes misli düşmanla ölüm kalım savaşı verecek. Osman Paşa, hazırlıklarını yaparken, beraber götürülme-leri imkân dışı olanları bile düşünmüş, özellikle 250 kişi için de bütün tedbirleri almıştı.

Osman Paşa ve yanındakiler, o geceyi, Plevne'nin batı taraflarında bulunan çiftlik evlerinden birisinde geçirdiler.

Gece dehşetli karanlıktı. Yoğun bir sis görmeyi iyice engelliyordu. Parça parça kârlar düşüyordu. Sıfırın çok altında bir soğuk vardı.

Sabah 06.30'da harekât başladı. Sisli gecenin karanlığıyla beraber, dünyaya yankılar yapan 10 Aralık 1877 savaş sahnesinin perdesi de kalkıyordu. Ortalık ağardıktan bir süre son-

ra, sis de yok olunca, 1 nci Tümen'in tuttuğu hat göz alabildiğine görölüyordu. Bütün bölükler intizam içindeydi. Hücum için gelecek emri bekliyorlardı. Bu manzara o kadar muhteşemdi ki, askerlerin yüzünden bütün düşündükleri okunuyordu.

“YA KURTULUŞ YA ÖLÜM...”

O kadar kendilerine güvenliydim ki, gözlerinde daha savaşı yapmadan zafer kazanılmış gibi bir ifade parlıyordu.

Saat 09.30'da borazanlar “HÜCUM” borusunu çaldılar. Üç kilometreden biraz daha geniş cephe, tek bir vücut gibi ilerlemeye başladı. Düşman siperlerine doğru yapılan bu akımdan daha muntazam bir harekât asla olamazdı. Kollar adımlarla düşmana atılan Türk Kahramanları'nın ağızlarından devamlı “BİSMİLLAHİR-RAHMANİRRAHİM” sesi yükseliyordu. Bu ses, taburdan tabura yayılıyor, heceler adımlara uygun bir ahenkle tekrarlanıyordu. İnanılmayacak, kısa bir zaman içinde, daha çok uzun sürede gidilecek yerin, dörtte üçüne varılmıştı. Muharebe alanına, top ve tüfek gürültüleriyle Türk Kuvvetlerinin gürlemesi ve Türk borazanlarının hücum nağmeleri hâkimdi.

Aklın alamayacağı kadar kısa bir zaman içinde birinci siperler, biraz sonra ikinciler ele geçmiş, üçüncü siperlerin içine atılmıştı. Bo-

ğaz boğaza çarpışmalara dönüşen savaşta, tüfek dipçikleri, süngüler, tabancalar ve kılıçlarla savaşın kaderinin son kozu oynanıyordu. İnsan dalgalarının bu kadar çılgın, köpürmüş bir halde boğuşmasını tasvir etmek çok zor, adeta imkânsızdı.

Ne yazık ki, düşman çok güçlüdür, çok üstündür. Gittikçe de takviye almaktadır. Nihayet yer yer bozgunlar başlamıştır. Fakat, Türk Subayının askerine hâkimiyeti dikkati çekmektedir. Bütün güçlülere rağmen, subayların, 15-30 dakikalık bir zaman sürecinde erlerini ve birliklerini derleyip toparladıkları, düzene soktukları dünya askerliğinde ender görülecek bir görüntüydü. Her türlü takdirlere layık ve insan aklının alamayacağı kadar üstün bir başarı sahnesiydi. Ne acıdır ki bütün bu gayretler, Türk askerinin kahramanlığını dünyanın gözleri önüne sermekten başka işe yaramadı. Bir avuç kahraman her geçen saat biraz daha eridi ve düşman eline geçen Türk mevzilerine ait haberler de gelmeye başladı. Plevne'nin kuzeyindeki, doğusundaki ve güneyindeki tabyaları Rusların zaptettiği öğrenildi.

En fenası, Osman Paşa'nın bir gülle parçasıyla bacağından ağır yaralanması haberi idi. Emir ve Komutayı Tahir Paşa üzerine almıştı.

Savaş başlarken elinde kılıç ve tabanca olduğu halde başlarında bulunan sevgili komutanlarını artık aralarında göremeyen askerlerin morali, bu haber üzerine iyice sarsılmıştı.

İstenmeyen ve kahramanların beynine bir hançer gibi saplandığı kuşkusuz olan akıbet gelip çatmıştı: "TESLİM OLMAK..."

Zaten birliklerinin durumu çok kötüleşmiş olan bir kısım subaylar, Osman Paşa'ya, muharebeden vazgeçilmesi, hususunda teklifler yapmaya başlamışlardı. Fakat, mağlubiyeti içine sindiremeyen bu büyük kahraman (OSMAN PAŞA) bu tekliflere her defasında, büyük bir karşı koyuşla ve inatla "Savaşa devam" emrini tekrarlıyordu.

İşte, en sonunda o da kadere boyun eğdi; büyük bir ızdırap ve üzüntü içerisinde bulunduğu binanın damına beyaz bayrak çekilmesine razı oldu.

Plevne denildiğinde Gazi Osman Paşa, Gazi Osman Paşa dendiğinde Plevne (Plevne Müdafası) akla gelir diyerek konuya girilmişti. Evet, orada bu kahramanlık yaratılmasaydı, bugün Plevne'yi tanıyan olur muydu? Hem bu destan öyle bir destandır ki yenilgiyle sonuçlanmasına rağmen büyük bir zafer gibi yankılanmıştır. O günden bugüne her vesileyle adına bestelenmiş PLEVNE MARŞI söylenir ve ebediyete kadar da söylenecektir.

İle Huruç (Çıkış Harekâtı'nı, dolayısıyla Osman Paşa'yı, bir de o günleri görmüş ve yaşamış yabancı bir gazetecinin yazısından okuyalım:

“... Saat 07.30'da Türkler mevzilerini bırakmış, yavaşık sıralarla hareket ediyorlardı. Ortalarında, ön hatta Osman Paşa bir yağız at üzerinde bulunuyordu. Bu siyah renk, anladığım kadarıyla, sanki matem rengiydi. Türkler, Rusların mevzilerine karşı yürümeye başladılar. Bütün gece sisli ve dumanlı havadaki sis, saat 08.00 sıralarında dağılmaya başladı. Türkler düşmanın Hassa Granadiyelerinin bulunduğu tabyalar üzerine atıldılar. O ne müthiş bir çarpışma idi. Hücum edenler, yani Türkler, sanki sarılmış bir surdan kaçmaya çabalayan askerler değildiler. Görünüşe göre avları üzerine hücum eden arslanlar idiler. Hepsi coşkulu gürlemekteydiler. ALLAH! ALLAH! sesleriyle Rusların üzerine atıldılar. Çok kısa ve amansız bir mücadeleden sonra üç numaralı tabyayı zaptettiler. Durmuyorlardı. Siperden sipere kanatlanmışlardı. Nitekim, dördüncü tabya üzerine de indiler. Aynı secaat ve aynı dehşetle o tarafta da meydan muharebesine giriştiler. Osman Paşa, Plevne'nin öbür tarafında da Türk Kuvvetleri bulunduğu zannını vermek, oradaki kitaları hurucundan (çıkışından) haberdar etmek, onları da harekete geçirmek için bir taraf-

tan da havai fişekler attırıyordu. Evet oralar da boş değildi fakat, zavallı büyük adam bilmezdi ki kendilerine itimat ettiği oradaki paşalar bu itimada ne dereceye kadar layıktılar.

Türkler ilerledikçe etraflarındaki Rus çemberi gittikçe sertleşiyor, kalınlaşıyordu. Buna rağmen kahramanların göğsünden heybetli naralar çıkıyordu. Sanki, gürleyen bir fırtınanın gümbürtüleri işitilmekteydi. Ruslar ise, tıpkı istenildiği kadar sıkılabilen, darlaşan korse gibiydi. Her tarafta verdikleri zayılatla, gittikçe direnişi azalan Türk Kuvvetlerini sarmakta ve sıkmaktaydılar. Fakat, Türkler dövüşüyorlar, bu anda dördüncü tabyayı da zaptetmiş bulunuyorlardı.

Lâkin ne fayda? Bütün kuvvetleri sarılmış ve muhakkak bir mahva mahkûm değiller miydi?

Muharebe devam ediyor, insanlar sinekler gibi düşüp ölüyorlardı.

Askerlerin çığlıklarına İslam ahalinin fer-yatları ekleniyordu. Kadınlar, çocuklar, ilâhi gücü kendi askerlerinin imdadına çağırmak ister gibi, hep ALLAH! ALLAH! diye haykırıyorlardı. Bu manzara pek müthişti.

Öğleden sonra saat 13.00 olmuştu. Osman Paşa'nın yakınında patlayan bir top mermisi atını öldürmüştü ve kendisini sol bacağından yaralamıştı. Komutanlarının, gönülden sevdikleri-

nin, kahramanlarının, tek ümitlerinin yere düştüğünü gördükleri vakit Türkleri bir kar-
gaşalıktır istila etti. Tıpkı bir cezir (çekilme)
gibi, ele geçirdikleri mevzileri terkedip Plev-
ne'ye doğru kaçmaya başladılar.

Ruslar, bunların üzerine atıldı. Şimdi bir
katliam başlıyordu. Kadınlar, ihtiyarlar, çocuk-
lar, hastalar 'Aman! Aman' diye bağışmak-
taydılar. Fakat zincirden boşanmış vahşi hay-
vanların canavarca saldırıları nasıl durdurula-
bilirdi?

Kan, sel gibi akıyor, öldürülesiye yaralan-
mış kadınlar, kuvvetten düşmüş kolları üstünde
çocuklarını kaldırarak, hiç olmazsa onlar için
af ve merhamet niyaz ediyorlardı.

Böyle bir anda, Türk Albayı Pertev Bey,
bu alçaklıkları görüp, üç nizamiye taburunun
başında olduğu halde, Rus askerlerinin önüne
atıldı, İslam ahalinin önüne bir sefkat perdesi
gektikten sonra 'daha öteye gidilmeyecek' diye
bağırdı ve taburlarıyla katilleri durdurdu. Bir
tarafтан beyaz mendiller teslimi bildiriyordu.

Plevne Kahramanı'nın gözleri dolmuştu.
Bulunulabilen bir yatağın üzerine yatırılan Os-
man Paşa'nın bulunduğu barakanın yanına bir
beyaz bayrak çekilmişti.

Ben, Rus Generâli ile, Osman Paşa'nın bu-
lunduğu kulübeye girdiğimde, Osman Paşa ya-
ralı bacağına açmış, Hasip Bey isminde yaşlı

bir Türk doktoru tedavi ediyordu. Yanında hepsi sessiz ve çok yorgun Generaller bulunmaktaydı.

Osman Paşa, tercüman aracılığıyla, Rus generalinden teslim şartlarını sordu. Rus Generali Ganecki 'Şartsız' dedi.

Bu cevabı derin bir sessizlik, evet acı bir sessizlik izledi. Derin derin düşünen Osman Paşa adeta rüyada gibi:

'Günler gelip geçer, bir gün saadet, öbür gün felâket gelir; lâkin yine Allah'ın takdirinden başka bir şey olmaz...' dedi.

Rus Generalinin yanında bulunan Albay Strokov sabırsızlandı ve 'Paşa gecikiyorsunuz' dedi. O vakit Osman Paşa, olgun bir tavır ve sessizlikle kılıcını, kemerini çözüp General Ganecki'ye teslim etti ve en yaşlı Generallerden Adil Paşa'ya, ordunun teslim olması emrini verdi.

Yarasından kan akan kahraman Osman Paşa'nın hali bir ibret levhasıydı. Türk Generallerinin hepsi, doktor ve hatta bu tablonun etkisinde kalan Rus Generali Ganecki de ağlıyordu."

Bunun üzerine, ateşin ve savaşmanın durdurulması için birçok postalar tertip edilip gerekli yerlere gönderildi. Saat 15.30 da ateşkes emri tüm birliklere ulaşmış oluyordu.

Doğal olarak bu haber, İstanbul'da büyük üzüntü yarattı. Bu arada Osman Paşa'nın öldüğü haberi de basında yer almıştı Türk Ulu-su'nun acısı bu nedenle daha da büyük olmuştu. Büyük Kahraman için herkes gözyaşı döküyordu.

Sonradan, Osman Paşa'nın ölüm haberi-nin yanlış olarak gazetelere yansıdığı, Viyana Elçiliği kanalıyla gelen kesin ve doğru rapor-dan, Paşa'nın sağ olduğu, yalnız yaralı bulun-duğu öğrenildi. Bu haber gönüllere biraz olsun su serpti.

c. Teslim ve Son:

Osman Paşa, 10 Aralık 1877 akşamı, için-de bulunduğu küçük evde, General Ganecki, Katalei ve Çernat tarafından ziyaret olundu.

Ertesi gün saat 14.00'te gönderilen bir arabayla Plevne'ye götürüldü. Oraya giderken yolda Grandük Nikola ile Romanya Prensi ta-rafından karşılandı. Nikola, gösterdiği hariku-lade savunma dolayısıyla Paşa'nın elini sıkı-tı ve güzel sözler söyledi. Bunu müteakip Roman-ya Prensi de sıkmak için elini Paşa'ya uzattı-ğında, Paşa elini vermedi ve reddetti. Çünkü, Osman Paşa'ya göre, Romanya Prensi Osmanlı İmparatorluğu'na ihanet etmiş, asi bir kimsey-di.

THE GRAPHIC

The Calligraphy

Osman Paşa

deduced from life in his tent Sept. 21st 1877

Gazi Osman Paşa'nın Gravürü

Plevne'de Osman Paşa'nın yanında bir süre kalmış olan "The Graphic" ressam ve muharibi port-

reyi, Paşa çadırında istirahat ederken 21 Eylül 1877 günü çizmiştir. Osman Paşa, o günlerde Padişah tarafından gönderilen ve o sırada Osman Paşa'nın yanında bulunan Sadrazam da resmi çok beğenmişler ve her biri birer kopya istemişlerdir. Resmin diğer bir kopyası Padişah'a gönderilmiştir. Resim çizilirken Osman Paşa ressama, o ana kadar hiçbir zaman fotoğrafının çekilmesine ve resminin yapılmasına izin vermediğini, yayınlanmış olan resim var ise, bunun ya gerçekte ilgili olmadığı veya gizlice çizildiğini söylemişti. Ressamın bildirdiğine göre, kırk beş yaşlarında olan Gazi Osman Paşa'nın bir özelliği daimi olarak fesinin altında bir kalem taşımasıdır. Bu husus portresinde de belirtilmiştir. Gazi Osman Paşa'nın bu tarihi yegâne portresi, İngiltere "The Graphic" dergisinin 417 numaralı sayısında 24 Kasım 1877 Cumartesi günü resmi kapak olarak yayınlanmıştır.

Bu karşılaşma sırasında, çevrede bulunan diğer Rus komutan ve subayları Osman Paşa'yı, "BRAVO! BRAVO" diye haykırarak alkışlıyorlar ve tüm askerler selam vaziyetinde duruyorlardı.

Osman Paşa'yı Plevne'de götürdükleri evin etrafına, Grandük Nikola'nın emri esasları dahilinde saygı birliği yerleştirildi. Her ne tertip ve düzen alınırса alınсın, ev ne kadar görkemli olursa olsun gerçekte burası ruhen muzdarip, büyük askerin sanki tabutuydu. O'nu sürekli olarak sıkmakta ve boğmaktaydı.

(1) Çar Aleksandr ile Gazi Osman Paşa'nın Karşılaşması

Ertesi gün takdim edildiği Çar II. Aleksandr, Paşa'ya, tarihe geçen ve bütün dünyada büyük yankılar yapan şu sözleri söylemişti:

"GÜZEL SAVUNMANIZDAN DOLAYI SİZİ TEBRİK EDERİM. BU SAVAŞMANIZ ASKERİ TARİHİN EN GÜZEL OLAYLARINDAN BİRİSİ OLMUŞTUR..." [20]

Gazi Osman Paşa'nın kılıcını da iade eden Çar, yarasının tedavisinde ihtimam gösterilmesini emretti ve Osman Paşa'nın özel doktorunun da yanında kalmasına müsaade etti.

Yukarıda Gazi Osman Paşa ile Çar II. Aleksandr'ın karşılaşmasının dünyada büyük yankılar yaptığından söz edilmmişti. Her yönüyle büyük değer taşıyan büyük devlet adamlarına yaraşır ve yakışır bu centilmenlik örneği sahnesini bir Rus yazarının kaleminden de bir daha okumak, II. Aleksandr - Osman Paşa karşılaşması konusuna biraz daha ışıık tutacaktır:

"... Çar Aleksandar'ın, kaldığı evin avlusundaki Rus ve Romanya subayları arasında büyük bir telaş ve hareket oldu. Bu fevkalade hal nedendir diye meraklanırken, üç at koşulu,

[20] HERBERT; Plevne Müdafaası; s. 298.

açık bir araba içinde Osman Paşa görüldü. Osman Paşa, İmparator Aleksandr'ı görmeye gelmişti. Beraberinde, Hassa Kazaklarından bir kıta vardı. Araba evin avlusuna girdiğinde şanlı mağlup inmeye ve sağında kendi doktoruna, solunda bir paşaya dayanarak ilerlemeye mecbur oldu.

Osman Paşa'nın ceketinin önü açık idi. Yalnız sağ ayağında çizme vardı, sol bacağı sargılı idi. Görünüşüne göre Osman Paşa kırk yaşında, orta boylu, kırışmaya başlayan kısa bir sakal ile çevrilmiş ve iki iri siyah gözün ışıklandığı uzunca bir yüze malikti.

Osman Paşa görülür görülmez bağırılmalar da başladı. Herkes, kendilerini beş ay dize getirmiş adamın yüz hatlarını daha iyi görebilmek için itişip kakışmakta idi.

Bu sırada, Aleksandr'ın kaldığı evin kapısında General Hal görüldü. Etrafı sükûnete davet etti. Osman Paşa, İmparatorun yanına buyur edildi.

15 dakika sonra Osman Paşa çıktı. Bu defa yanında tümü altın yaldızlı olan eğri kılıbını taşıyordu. İmparator Osman Paşa'yı avluda birkaç adım beraber giderek yolcu etti. Orada Osman Paşa, Çar'ın elini sıktı. İmparator'un gösterdiği güzel kabulden ve nazik davranışından dolayı teşekkür etti ve böyle bir muameleyi beklemediğini beyan etti.

Bu an Türk-Rus Harbi'nin en heyecanlı anlarından biri idi.

Bu sırada, ani ve hiç kimsenin ihtiyarında olmayan bir hareket oldu. Mevcut Komutan ve Subaylar, birkaç defa "BRAVO... BRAVO..." diye bağırıştılar. Herkes, yanından geçerken, Osman Paşa ya selam duruyordu. Osman Paşa ise, kayıtsız bir görünümde ve fakat vekarla bu yapılardan hoşlandığını belirtmek ve çevreye gülümseyerek teşekkür ediyordu..."

Daha sonra Osman Paşa, Sistova ve Bükreş yoluyla Harkof'a gönderildi. Orada birkaç ay kaldı.

Burada, düşmanın bile saygı duyduğu Osman Paşa, ender rastlanan bir muamele, ikram ve itibar gördü. Harkof'ta Çar'ın iltifatına mazhar oldu. En yüksek sosyetelerde ağırlandı.

(2) Son

Böylece Plevne, 143 gün süren bir müdafaaadan sonra düşman eline geçti ve büyük bir kahramanlık destanının sayfaları da kapandı.

Bu süre içerisinde, dört büyük muharebe olmuş, dört ikinci derecede çarpışma vukua gelmiş, pek ufak çatışmalar hesaba katılmazsa yirmi defa da hatırı sayılır büyük kuvvetlerle vuruşmalar olmuştur.

Ortalama beş güne bir olay düşmektedir.

Plevne çarpışmaları, yaralı ve ölü olarak, Ruslara 55.000, Romanyalıları 10.000 kişiye malolmuş, Türkler de 30.000 yaralı ve şehit vermişlerdir.

Bu miktara, hastalıktan ölenlerle, esaret sırasında, yollarda soğuğa, açlığa ve sefalete dayanamayıp ölen 8.000-9.000 asker de dahildir.

Eğer, sivil ahaliden ölenler de hesaba katılacak olursa, Plevne Muharebeleri toplam 100.000 kişinin hayatına malolmuştur.

Muharebenin başından sonuna kadar Ruslar (Romanyalıları da dahil) Plevne'ye 250.000 asker, 700 top getirmişlerdir. Buna mukabil Türkler, 60.000 asker, 100 top ile savunmuşlardır.

En kuvvetli olduğu zaman sayısı 40.000 kişiye varan Osman Paşa kuvevtlerinden ancak 15.000 kişi Rusya'ya gidebilmiş, bunlardan da ancak 12.000'ni vatanlarına dönebilmiştir. [21]

1877-1878 Türk- Rus Savaşı'nı acı ve tath birçok ibret alınacak örneklerle dolu olarak kapatırken, Atalarımızın : "DÜŞMAN KARINCA İSE FİL GİBİ ZANNEYLE..." sözünü her

[21] a.g.e.; s. 299.

zaman için hatırdan çıkarmamakta büyük fayda olduğunu bilmem tekrarlamaya gerek var mıdır?

(3) Plevne'deki Türk Askeri'nin Rus Gözüyle Tasviri

Plevne Muharebeleri'ne tanık olmuş Rus yazarlarından biri, muharebe sonrasında yazdığı yazısında, o günleri dile getirirken Türk Askeri'ni şu satırlarla ifade etmektedir:

“... Türk esirleri açlıktan ve soğuktan ölüm derecesine geldikleri ve hiçbir şeye benzemeyen, adeta paçavralaşmış giysileri içerisinde, üstlerinde bir şeyleri olmadığı halde, yine vakurane ve umursamaz vaziyetlerini bozmamışlardı. Bizze karşı, hiçbir şeye muhtaç değil gibi görünmek istiyorlardı. Bütün bu sefaletleri içinde bile bizlerle ve kaderleriyle alay eder gibi bir davranış içinde idiler. İnsan bunların karşısında, Türk Ordusu'nun en güzide bir kısmının huzurunda bulunmakta olduğunu hissediyor ve kalbimiz istesek de istemesek de bu kahraman erlere karşı saygı duygularıyla doluyordu...”

“... Sancaklara gelince, ehemmiyetsiz birkaç filamadan başka galiplerin eline hiçbir sancak geçmemiştir. Türkler teslim olmadan önce onları ya saklamışlardı, ya da yakmışlardı...”

C. GAZİ OSMAN PAŞA'NIN İSTANBUL'A DÖNÜŞÜ VE BUNDAN SONRAKİ YAŞAMI

1. Gazi Osman Paşa'nın İstanbul'a Dönüşü

O tarihte Seraskerlik (Başkomutanlık) makamında bulunan Rauf Paşa özel görevle Petersburg'a gönderildi. Rauf Paşa'nın görevlerinden biri de, Osman Paşa'nın İstanbul'a dönmesine müsaade edilmesi için Çar'a ricada bulunmak idi. Rauf Paşa'nın ricası İmparator (Çar) tarafından kabul edildi.

Rauf Paşa'nın İstanbul'a dönüşünden kısa bir süre sonra Mart 1878 başında, Osman Paşa da İstanbul'a geldi.

Osman Paşa, İstanbul'a gelişinde, halk tarafından coşku ile karşılandı. Kendisine Saray'dan tahsis edilen araba ile doğrudan Saray'a gitti. Padişah tarafından çok görkemli bir şekilde kabul gördü. Yemeye alıkonuldu. Yemekten sonra, Padişahın takdirlerini ifade eden güzel bir altın kılıç ve bir sırmalı Osmanlı Nişanı da verildi. Hassa Müşirliği (Hassa Mareşallığı) makamına atandı. Yedi yıl kadar Seraskerlik'te (Başkomutanlıkta) bulundu. Daha sonra Padi-

şah II. Abdülhamit, Gazi Osman Paşa'yı Mabeyn Müşavirliği'ne (Saray Mareşallığı'ne) getirdi. [22]

2. Gazi Osman Paşa'nın Son Günleri ve Ölümü:

Gazi Osman Paşa, 10 Haziran 1878 tarihinde Seraskerlik görevine atanmış, yedi yıl bu görevde kalmıştır. Baş tarafta kendi kaleminden çıkmış hayat hikâyesinde de görüldüğü üzere iki oğlu Padişahın kızlarıyla evlenmiştir.

Elli yaşına girdiği zaman, gerek vazifesinden, gerekse Plevne çıkışında aldığı yaranın bacağında bıraktığı arıza nedeniyle vücudu fazla hareketsiz kalmış olacak ki, fazla şişmanlamış idi. Vücut yapısındaki bu değişiklik karakteri üzerinde de etkili olmuş, daha hoşgörülü, eski alaycı ve sert tavırlı kimsenin yerini nükteler yapan, şakacı biri almıştı.

Plevne Savaşları sırasında, kendisini yakından izlemiş, tanımış olan Yabancı yazar, Gazi Osman Paşa'nın son günlerinden şöyle bahsetmektedir. [23]

"... Harpten sonra Osman Paşa ile, 1898'de görüştüm. Bu ziyaret resmi bir ziyaret olması-

[22] ALBAY TALÂT, Askeri Mecmua Tarih Kısmı, Sayı 7, Eylül 1927.

[23] HERBERT; Plevne Müdafaası, s. 49 53.

na rağmen, Osman Paşa, birçok nişanları bulduğu halde, Plevne'de aldığı nişandan başka hiçbirisini takmamıştı.

... Görüşmemiz iki saat sürdü. Fakat, Plevne konusu ancak bir defa geçti. Ben bunu Osman Paşa'nın alçak gönüllüğüne vermiştim. Sonradan öğrendiğime göre bunda diğer bir sebep de varmış.

... Herkesin önünde kendisini kucaklamak fırsatlarını kaçırmayacak kadar kurnazca davranmakla beraber, Padişah, Osman Paşa'nın kazandığı şöhreti ziyadesiyle kıskanmıştı. Bu nedenle, yeniden Padişahın gazabını uyandırmamak maksadıyla Osman Paşa vatandaşlarıyla 1877 Olaylarını konuşmamayı uygun buluyordu. Bunun içindir ki, bu görüşmede Plevne ismi Gazi Osman Paşa'nın ağzından ancak bir defa çıkmıştı.

... Osman Paşa, muhakkak ki, ideallerini gerçekleştirecek gibi yaşayamadı. 1900 yılında, 67 yaşında, öldüğü zaman bütün imparatorluk O'nun yasını tuttu. Bu yas Türk sınırları dışına da taşdı. Çünkü, bütün bir medeniyet âlemi O'na hayranlık duymuş idi. Yalnız bir kişi, kendisine bu kadar büyük hizmetler gördüğü Hükmüdar, gizliden gizliye duyduğu aşağılık veya tedirgin olma duygusuyla bu büyük kayba pek de üzülmemiş, aksine (belki de) sevinmişti..”

Yabancı yazar, dönüp dönüp Osman Paşa'dan hayranlıkla bahsetmekte, her vesile ile O'nun değerini dile getirmekten âdetâ zevk duymaktadır.

"... Plevne'yi müdafaa etmiş olan büyük asker, mağlubiyet diye bir kelimeyi tanımak istememiştir. Olaylar en kötü bir şekle dönüştüğü zaman bile O'nun itidali, sükûnu ve inancı sarsılmamıştır. O hiçbir zaman sinirli yaygalarla takviye kıtaları, yardımlar istememiştir. Bu kuvvetlerin kendisine yetişişi olanaksız değildi. Fakat, kıskançlık ve ihanet yüzünden, bunlar ondan esirgenmiş ve Osman Paşa kendi yağıyla kavrulmaya terk olunmuştur. Bütün bun'a-a rağmen, ne kaçmak, ne de bizzat teslim olmak O'nun bir an bile aklına gelmemiştir. Onun müdafaa ve mukavemeti ancak başında bulunarak bizzat idare ettiği Çıkış Hareketi'nde yararlanarak Rusların eline düşmesiyle sarsılmıştır.

Osman Paşa'nın, Todleben gibi birçok hücumları idare etmiş liyakatli bir düşman komutanına başarıyla karşı koyduğunu düşünürsek, geniş ihatasını ve askerlik ilmindeki büyük vukufunu kolayca anlamış oluruz..."

Yabancı yazar, her nedense, bir hususta hayıflanmaktadır. Hayıflandığı konuya bu kitapta yer vermek, mevcut ve geleceğin komu-

tanlarına bir uyarı, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin disiplin ve otoritesine bir hizmet niteliği taşıyabilir. Evet İngiliz yazar şöyle demektedir:

"... Ben son görünümü ile Paşa'yı politikanın içinde gibi gördüm. Eğer politikanın kirli havuzuna batmamış olsa idi, bu lekesiz askere şöhreti ziyadesiyle kâfi gelirdi. Zira, şurasını unutmamak lazım gelir ki, hiçbir kimse, hatta tanrılar bile politika pisliğine, parmaklarını kirletmeden el süremezler..." [24]

Bugün ve gelecekte, zihinlerden silinmeyecek bu komutan, her ne denirse densin, başta Türk Uluğu'nun olmak üzere, bütün dünyanın saygıyla andığı ve anacağı örnek ve eşsiz bir askerdir.

Tarih sayfalarında ölüm günü olan 5 Nisan 1900, hiç kuşkusuz, bir yara olarak kanayacaktır.

Vasiyeti üzerine, gömüldüğü Fatih Camii bahçesindeki türbesi, Osmanlı Tarihi'nin karanlık bir sayfasını teşkil eden 1877 - 1878 Osmanlı - Rus Harbi yenilgisine, haysiyet ve şeref ışığı saçan bir volkan niteliğindedir.

[24] Gazi Osman Paşa'nın gerçekte politikaya girmiş sayılmaması gerekir. Bu yabancı yazarın kendi değerlendirmesidir. Yazarın notu.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

1. A. HULÜSÎ; Külliyyat-i Harb-i Yunan Yahut Muharebe-i Ahire ve Mecmua-i İlâve, 2. c. Cüz.
2. Ahmet CEMAL; Plevne Müdafaası, İstanbul, Şark Matbaası, 1316.
3. AHMET SAİB; Son Osmanlı-Rus Muharebesi, Mısır, Hindiye Matbaası, 1327.
4. ALBAY TALÂT; Plevne Müdafaası, 1927 Askeri Mecmua Tarih Kısım, Yıl 2, sayı 7, İstanbul Askeri Matbaası, 1927.
5. ALÎ FUAT (ERDEN); Osmanlı-Rus Seferi, c. III, İstanbul, Mahmutbey Matbaası, 1327.
6. ALTINAY, Ahmet Refik; Meşhur Osmanlı Kumandanları, İstanbul, 1318, Kitabhane-i İslam ve Askeri.
7. ASKERÎ TARİH BÜLTENİ; Ankara, Ağustos 1980, sayı 10.
8. BALKAN A. Kadri; Plevne Müdafaası ve Gazi Osman Paşa, İstanbul, Türkiye Basımevi, 1959.

9. BELLETEN

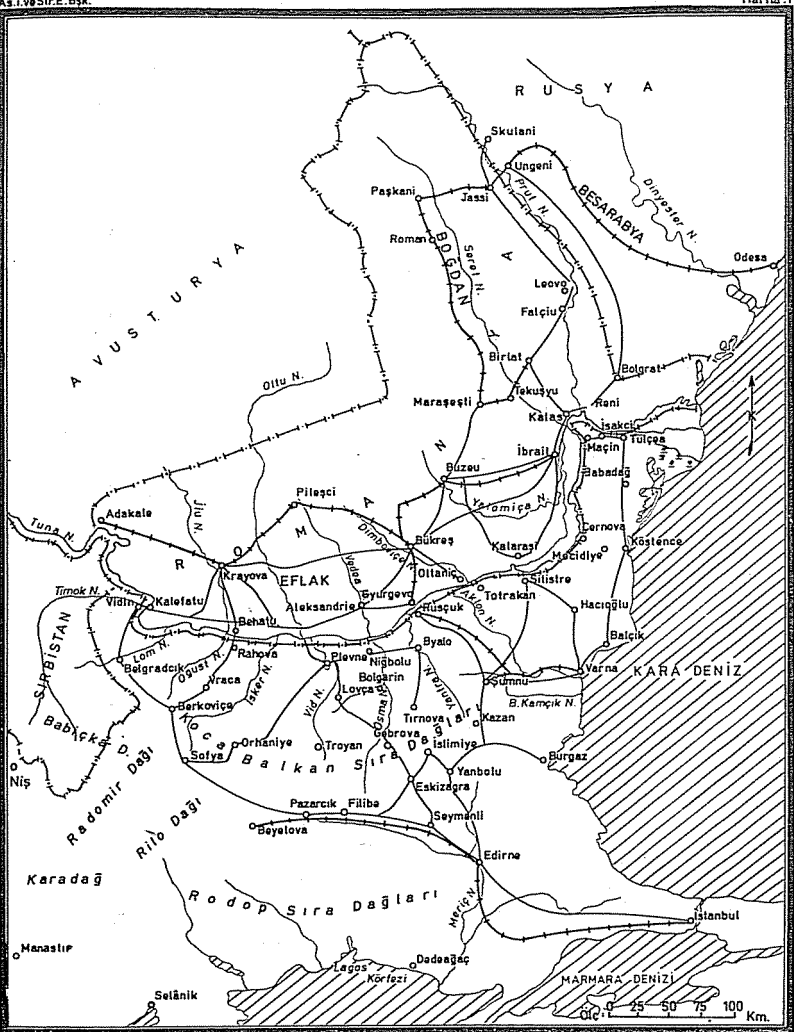
10. ERDEMGİL, Osman Senai Plevne Kahramanı Gazi Osman Paşa, İstanbul, 1317, Feridiye Matbaası.
11. GOLTZ PAŞA; Plevne, Çev.: Mehmet Tahir, İstanbul, 1316, Mahmutbey Matbaası,
12. GÖKŞEN, Enver Naci; Plevne Siperlerinde, İstanbul, 1961, Berksoy Matbaası.
13. GÖVSA, İbrahim Alâattin; Türk Meşhurları Ansiklopedisi, Yedigün Neşriyatı.
14. GÖZTEPE, Tarık Mümtaz; Gazi Osman Paşa İstanbul'un Kollarında, İstanbul, 1946, Sinan Matbaası.
15. HERBERT, Frederick William Von; Plevne Müdafası (Bir İngiliz Subayının Hatıraları), Çev.: Nurettin ARTAM, İstanbul, İnkılâb Kitabevi, 1945.
16. HİKMET; Plevne Kahramanı Gazi Osman Paşa Şahımdadır, İstanbul, Basiret Matbaası, 1924.
17. KUTUCUOĞLU, S. Zeki; Gazi Osman Paşa Plevne'de, Ankara, E. Uz Basımevi, 1957.
18. SERTOĞLU, Murat; Gazi Osman Paşa, İstanbul, Üstünel Yayınevi, 1954.

19. ŞAPOLYO, Enver Behnan; Türk-Rus Savaşları Tarihi, Gazi Osman Paşa ve Plevne Müdafaası, İstanbul, Türkiye Basımevi, 1959.
20. TULBENTÇİ, Feridun Fazıl; Türk Büyüklükleri ve Kahramanları, İstanbul, İnkılâp ve Aka Kitabevi, 1967.
21. ULUÇAY, M. Çağatay; Gazi Osman Paşa, İstanbul, Özyürek Yayınevi, 1957.

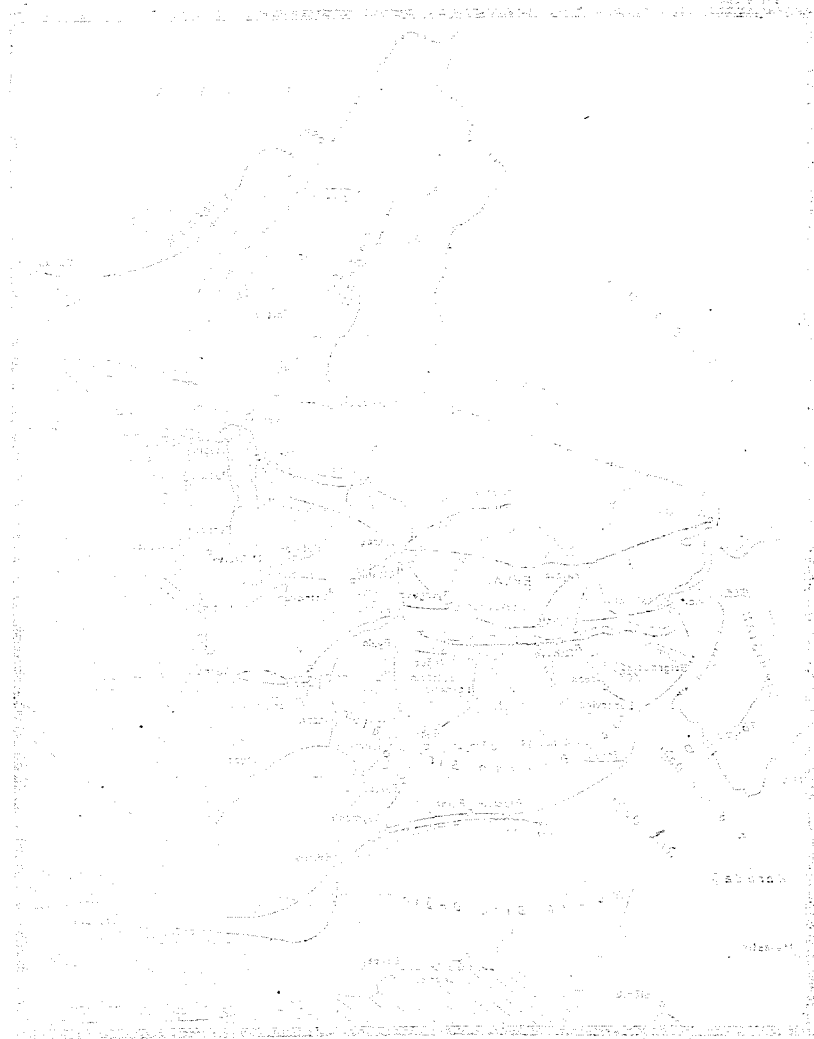
19. ЗАПОЛНИТЕ: В каком году
впервые открыли газетный
издание в Москве?

20. В каком году
открыли в Москве
первый театр?

21. В каком году
открыли в Москве
первый музей?

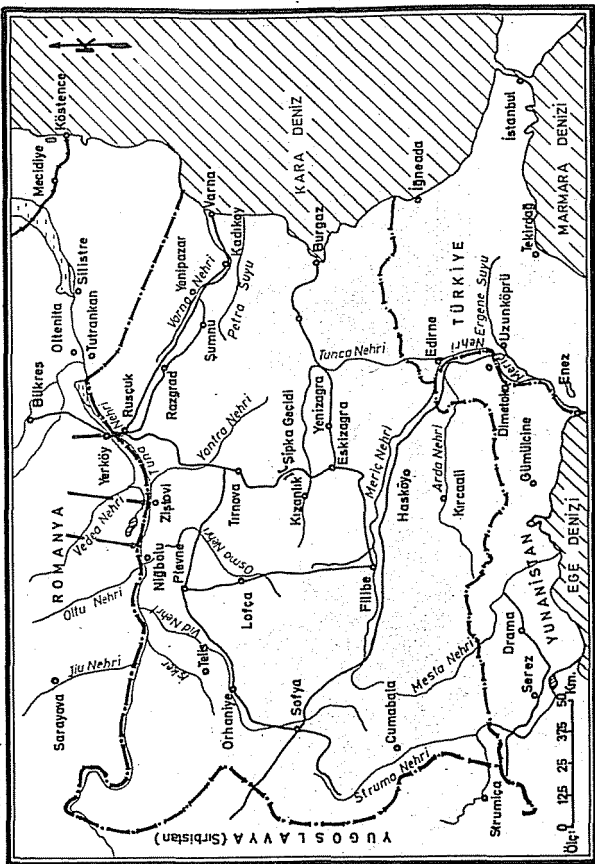
UNITED STATES AIR FORCE

PLEVNE VE CİVARI

Gnkur
As.T.ve Str.E.Bşk.

Kroki:1

Gökür.
Aş.T.ve Str. E. Bşk.

ÖZEL İŞARETLER

- Türk Tahnkmeti
- Çıkış Hareketi
- Rus Çemberi
- Rus Tahnkmeti

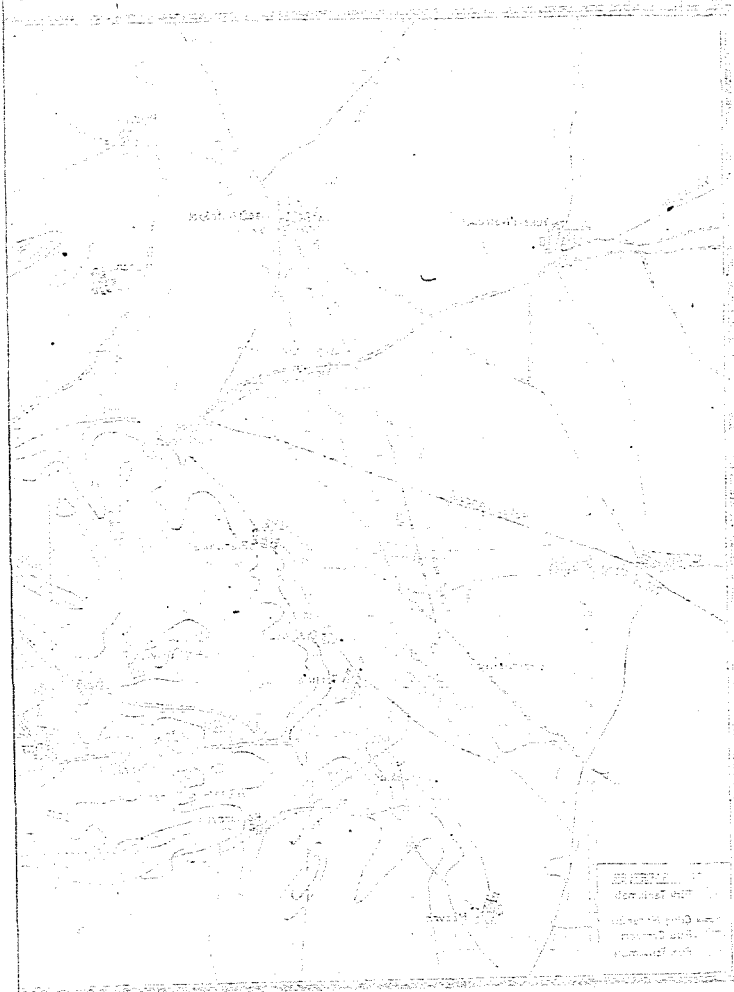
0 500 1000 1500 2000 m.

(1)66nolu Askeri mecmua eki (Albay Talât) 7nolu krod

UNITED STATES GOVERNMENT

DEPARTMENT OF THE INTERIOR

BUREAU OF LAND MANAGEMENT

UNITED STATES GOVERNMENT
DEPARTMENT OF THE INTERIOR
BUREAU OF LAND MANAGEMENT
WASHINGTON, D. C.

PLEVNE TABYALARINDAN BİRİ

Gn.kur.
As.T.ve Str. E. Bşk.

Şekil:1

